

Politike prema mladima u obrazovanju i zapošljavanju

VLASTA ILIŠIN*
IVONA MENDEŠ**
DUNJA POTOČNIK***

Sažetak

Tema su ovog članka mladi koji se nalaze u jednom od najneizvjesnijih razdoblja života – na prijelazu iz obrazovnog u sustav zapošljavanja. U Hrvatskoj i jedan i drugi sustav pate od manjkavosti koje mogu biti uzrokom različitih poteškoća za mladu osobu u procesu njezine društvene integracije. U najtežem su položaju oni koji su prerano ispali iz sustava obrazovanja, jer podatci pokazuju da će upravo oni najteže naći zadovoljavajuće (ili odgovarajuće) zaposlenje. Pritom je moguće prepoznati nekoliko osobito ugroženih skupina mladih: mladi s lošijim školskim uspjehom, oni nižih socioekonomskih prilika, tj. siromašni, mladi koji žive u ratom pogođenim područjima i koji su, vjerojatno, i sami bili svjedoci i žrtve ratnih stradanja, osobe s mentalnim i psihičkim poteškoćama te mladi Romi.

Unatoč očitim manjkavostima hrvatskoga obrazovnog sustava pokazuje se da je i kod nas svaki novi naraštaj prosječno obrazovaniji od prethodnoga. Analiza obrazovne strukture hrvatskog stanovništva pokazala je znatne promjene i pojavu nekih novih tendencija među kojima su najintrigantnija slabija obrazovna postignuća muškaraca.

Na porast stope nezaposlenosti utječu postojeći problemi u hrvatskom društvu, potpomognuti strukturalnom ekonomskom krizom. Nezaposlenost u kontekstu problema mladih povlači za sobom specifične posljedice koje svojim dugoročnim utjecajem sprečavaju mlade u preuzimanju aktivne uloge u društvu. Analiza osnovnih statističkih pokazatelja o nezaposlenosti mladih, te posljedica njihove nezaposlenosti i metoda njezina smanjivanja, pokazuju najslabije točke odnosa hrvatskog sustava zapošljavanja prema mladima.

Članak donosi i kratak pregled politike usmjerene osobito prema mladima, a sadržane u *Nacionalnom programu djelovanja za mlade* koji je kao studiju početkom 2003. godine objavio Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži. *Nacionalni program* naglašava važnost državne skrbi i djelovanja na područjima obrazovanja, zapošljavanja i socijalne politike prema mladima.

* *Vlasta Ilišin*, viša znanstvena suradnica Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu.

** *Ivona Mendeš*, znanstvena novakinja na projektu *Izbori, stranke i parlament u Hrvatskoj 2000.-2010.* na Fakultetu političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu.

*** *Dunja Potočnik*, znanstvena novakinja na projektu *Mladi i europski integracijski procesi* u Institutu za društvena istraživanja u Zagrebu.

Ključne riječi: mladi, obrazovanje, obrazovna struktura stanovništva, prerano napuštanje obrazovnog sustava, nezaposlenost, zapošljavanje, politika prema mladima, Hrvatska

Uvod

Razdoblje mladosti je faza života dominantno orijentirana na učenje. To je također faza osobnog razvoja jer jedna godina života između 15. i 30. godine života ima znatnije implikacije za kasniji život, nego što je to slučaj kod zrelih (odraslih) ljudi. Poznato je da ono što je naučeno u mladosti trajno utječe na vrijednosti, stavove i obrasce ponašanja.

Kako većina mladih još prolazi kroz proces socijalizacije, oni su najmanje pripremljeni za prihvaćanje vanjskih potresa u svakom smislu. Manje su, psihološki i emocionalno, spremni uhvatiti se ukoštac s različitim promjenama i izvorima stresa. Mladi puno snažnije reaguju na neuspjeh i razočaranja i potrebna im je pomoć kako bi nadvladali emocionalne stresove te povećali otpornost na vanjske utjecaje. Bio bi dugačak popis svih razloga za ranjivost mladih, ali se dolje navedeni razlozi najčešće spominju i oko njih postoji najveći stupanj konsenzusa (UNESCO, 2002.: 2):

- nedostatno životno i radno iskustvo;
- rizično ponašanje;
- nedostatnost znanja i nemogućnost razumijevanja stvarnosti;
- potreba da se istaknu u skupini vršnjaka;
- emocionalna i psihička krhkost;
- ekonomska ovisnost;
- društvena uloga i status.

Dva sustava čijom bi se boljom organizacijom, osobito boljom međusobnom suradnjom, ovi negativni čimbenici u Hrvatskoj mogli ublažiti, sustavi su kojima će se ovaj rad detaljnije baviti. To su obrazovni sustav i sustav zapošljavanja. I jedan i drugi pate od pretjerane rigidnosti i samodovoljnosti, kao da postoje u vakuumu, a ne u odnosu uzajamne ovisnosti. Upravo su mladi, koji su na prekretnici između obrazovanja i zaposlenja, takvim stanjem najugroženiji (Ured Predsjednika RH, 2001.).

Ako pođemo od toga da u skupinu mladih ulaze svi između 15 i 29 godina života, tada po podacima popisa stanovništva iz 2001. oni čine 20,25% ukupnog stanovništva Hrvatske. To je smanjenje udjela mladih za 3,5% u četrdeset godina jer je 1961. ta skupina obuhvaćala 23,76% ukupnog stanovništva. Takva transformacija dobne piramide nije jedini trend koji Hrvatska dijeli sa zapadnoeuropskim zemljama. Također možemo primijetiti tendenciju produljivanja razdoblja mladosti i postizanja socioekonomske neovisnosti. Još je jedan trend bitan – u posljednjem desetljeću 20. stoljeća mladi su postali najsiromašnijom skupinom stanovništva u zemljama Srednje i Istočne Europe (Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2003.: 25).

Zemlje u tranziciji izložene su dodatnom riziku društvene diferencijacije, padu razine socijalne zaštite te pojavi novih rizika: organiziranog kriminala, maloljetničke delinkvencije, ovisnosti o drogama, trgovini ljudima te seksualnom iskorištavanju u komercijalne svrhe. Među ostalim čimbenicima, razloge za navedene trendove možemo naći u produljivanju procesa obrazovanja, u otežanom nalaženju prvoga i stalnoga zaposlenja, u složenijim uvjetima stjecanja materijalnih dobara (kao što su stalna primanja, krediti, vlasništvo nad nekretninama) te u marginalizaciji mladih u procesu donošenja odluka (Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2003.; Tivadar/Mrvar, 2002.).

U teškom su položaju mladi koji napuštaju obrazovanje prije stjecanja kvalifikacije, oni koji po završenom obrazovanju dugo čekaju posao, ali i oni koji se zapošljavaju na nesigurnim, loše plaćenim pa i rizičnim poslovima. S obzirom na različite procjene postotka stanovništva koje živi ispod praga apsolutnog siromaštva (od kojih nijedna nije manja od 8%, a kao referentna se obično uzima brojka od 10%), možemo reći da uobičajeni način ublažavanja navedenih socijalnih problema mladih kroz obiteljsku solidarnost i dugotrajnu potporu roditelja ne vrijedi za mlade koji dolaze iz tog dijela populacije.

“Svjesna ovih okolnosti, Vlada Republike Hrvatske zadužila je Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži da izradi prijedlog *Nacionalnog programa djelovanja za mlade*, kao dokument kojim se izražava jasno i dugoročno opredjeljenje u stvaranju (...) uvjeta za trajnu dobrobit mladih te njihovo aktivno, potpuno i odgovorno sudjelovanje u društvenoj zajednici. Dokument uključuje nacionalnu politiku prema mladima, strategiju provođenja nacionalne politike i akcijski program djelovanja.” (Nacionalni program, 2003.: 5). Među ostalim, u *Nacionalnom programu* osobito je naglašena važnost državne skrbi i djelovanja na područjima obrazovanja, zapošljavanja i socijalne politike prema mladima (Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2003.: 11).

Mladi i obrazovni sustav

Sudeći po podacima dobivenim u istraživanju populacije mladih Hrvatske iz 1999.¹, gotovo se polovina njih (44,6%) u dobi između 15 i 29 godina života, nalazi na nekom stupnju hrvatskoga obrazovnog sustava, a onima koji su iz tog sustava već izašli, životni uvjeti ovise o stupnju i kvaliteti kvalifikacija koje su u tom sustavu postigli. Stoga bi bilo korisno pokazati kakva je obrazovna struktura hrvatskog stanovništva, s naglaskom na populaciju mladih i obrazovne trendove koji pokazuju neke znakovite promjene te se osvrnuti na sustav obrazovanja u Hrvatskoj i one njegove nedostatke koji izazivaju negativne posljedice po današnji naraštaj mladih, od kojih je prerano napuštanje tog sustava jedna od najvažnijih, najtežih i neopravdano zanemarenih posljedica.

“U najširem smislu, obrazovanje je jednostavno aspekt socijalizacije: uključuje stjecanje znanja i učenje vještina. Namjerno ili nenamjerno, obrazovanje često utječe i na stvaranje uvjerenja i moralnih vrijednosti” (Haralambos/Holborn, 2002.: 774). Posti-

¹ Podatci su prikupljeni na uzorku od 1.700 mladih (u dobi između 15 i 29 godina) iz cijele Hrvatske u okviru projekta Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu *Vrijednosni sustav mladeži i društvene promjene u Hrvatskoj*.

gnuto obrazovanje istodobno je – ili bi trebalo biti – najvažniji kanal socijalne promocije pojedinca u suvremenom društvu. S druge strane, obrazovna struktura stanovništva pokazatelj je razvijenosti određenoga društva, kao i pokazatelj kvalitete ljudskoga kapitala na koji se može računati kod koncipiranja društvenog razvoja. Paralelno s ubrzanim tehnološkim napretkom u postindustrijskim društvima pojavljuje se tendencija da se za sve veći broj poslova traže sve više kvalifikacije. To je ujedno i najvažniji razlog postojećeg trenda produljivanja razdoblja uključenosti mladih u obrazovni sustav. Posljedica toga je to da je svaki novi naraštaj prosječno obrazovaniji od prethodnog.

Ista su kretanja prisutna i u hrvatskom društvu. To pokazuju podatci o obrazovnoj strukturi stanovništva 2001. godine koji su sistematizirani po dobnim kohortama i spolu (*Tablica 1*).²

Kad se navedeni podatci promatraju integralno, uočljiv je linearan rast obrazovanosti hrvatskog stanovništva. Drugim riječima, što je stanovništvo mlađe (ali do granice od 25 godina), povećava se udio onih koji su stekli neki stupanj srednjoškolskog ili akademskog obrazovanja. Pritom se jasno uočava da ekspanzija svih stupnjeva obrazovanja počinje s naraštajima poslije Drugoga svjetskog rata (onima rođenima između 1945. i 1955. godine).

Grafikon 1 zorno prikazuje u kojim su se dobnim kohortama zbile kvalitativne promjene.³

Usporedimo li najstariju dobnu kohortu mladih s naraštajem njihovih roditelja i dje-dova, ističu se dva trenda: izrazito opadanje udjela stanovništva bez kvalifikacija te razmjerno slabiji porast visokoobrazovanog stanovništva. Iz toga slijedi da se ekspanzija obrazovanja ponajviše zbivala u sektoru sekundarnog obrazovanja (trogodišnje i četverogodišnje srednje škole), a primjetno manje na razini tercijarnog obrazovanja (to pokazuje velika disproporcija između broja nekvalificiranih i visokoobrazovanih u skupini današnjih umirovljenika, i gotovo izjednačen broj onih bez kvalifikacija i onih s najvišim kvalifikacijama u skupini mladih rođenih između 1971. i 1975. godine). Usporjen rast visokoobrazovanog stanovništva posljedica je dobro poznate niske efikasnosti studiranja u Hrvatskoj. Da nije tako, tj. da većina upisanih studenata na kraju stekne diplomu, njihov bi broj bio dovoljan da se primjetno poveća udio akademski obrazovane populacije. Neupitno je da su postojeći obrazovni trendovi u Hrvatskoj izrazito nepo-željni u suvremenom tehnološki visoko razvijenom svijetu u kojem naglo rastu potrebe za visoko kvalificiranom radnom snagom. Tako je obrazovna struktura hrvatskoga sta-

² U *Tablici 1* prikazano je sedam kategorija dobivenih sažimanjem izvornih dvanaest obrazovnih skupina na sljedeći način: u kategoriju “nezavršena osnovna škola” uvršteni su oni bez škole, s jednim do tri razreda te s četiri do sedam razreda osnovne škole; u kategoriji “četverogodišnja srednja škola” nalaze se svi oni koji su završili gimnaziju ili stručnu školu u trajanju od četiri godine; skupina “VSS i više” obuhvaća one koji su završili fakultet te stekli magisterij ili doktorat. Ostale četiri kategorije identičnog su sadržaja kao u korištenoj statističkoj publikaciji (*Statistički ljetopis*, 2000.: 98 i 99).

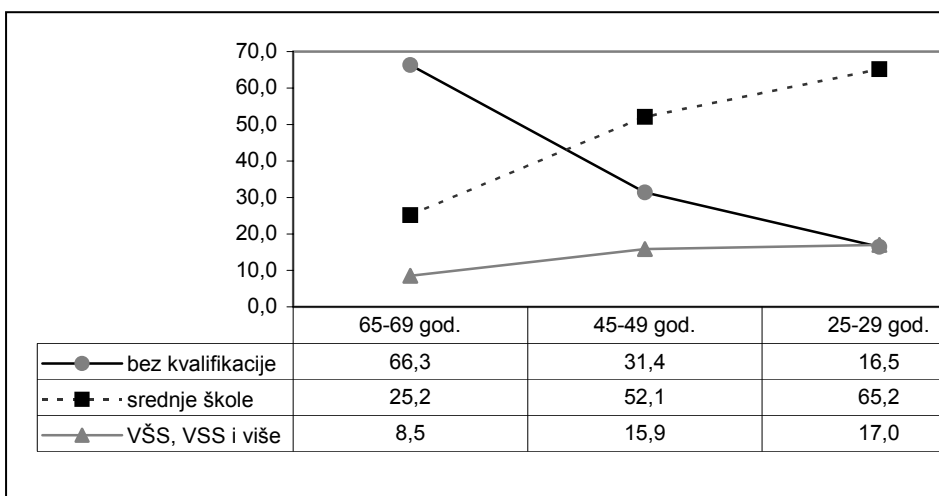
³ Zbog bolje preglednosti, u ovom su slučaju u kategoriju “bez kvalifikacije” zajedno svrstani oni s nezavršenom i završenom osnovnom školom, u kategoriju “srednja škola” oni s trogodišnjom i četverogodišnjom srednjom školom, a u trećoj su kategoriji oni s višom stručnom spremom pridruženi populaciji s diplomama fakulteta, magisterija ili doktorata.

Tablica 1. Obrazovna struktura hrvatskoga stanovništva po spolu i dobnim kohortama (%)

Dobne kohorte	Spol	Nepoznato	Nezavrš. OŠ	Završena OŠ	Trogod. srednja škola	Četvero-god. srednja škola	Viša škola	Fakultet i više
15-19 (1985.-1981.)	SVI	0,4	5,8	66,1	13,2	14,5	0,0	0,0
	M	0,5	6,4	65,2	15,9	11,7	0,0	0,0
	Ž	0,4	5,1	66,9	10,3	17,2	0,0	0,0
20-24 (1980.-1976.)	SVI	0,4	1,8	10,0	37,2	46,7	1,9	2,0
	M	0,4	2,2	10,9	45,6	38,0	1,4	1,4
	Ž	0,4	1,4	9,1	28,4	55,7	2,3	2,6
25-29 (1975.-1971.)	SVI	0,6	1,7	14,8	33,9	32,0	4,3	12,7
	M	0,6	1,9	15,2	41,1	27,6	3,9	9,7
	Ž	0,6	1,5	14,5	26,6	36,5	4,7	15,7
30-34 (1970.-1966.)	SVI	0,5	1,9	17,3	36,5	27,4	4,3	12,0
	M	0,6	2,0	16,1	45,2	22,4	3,8	9,9
	Ž	0,5	1,9	18,6	27,7	32,3	4,8	14,2
35-39 (1965.-1961.)	SVI	0,4	2,9	18,6	34,9	26,8	4,9	11,6
	M	0,4	2,9	18,6	34,9	26,8	4,9	11,6
	Ž	0,4	3,1	20,8	24,1	33,6	5,3	12,7
40-44 (1960.-1956.)	SVI	0,4	5,6	20,1	35,1	21,9	5,4	11,5
	M	0,4	4,6	16,3	45,7	16,2	5,5	11,2
	Ž	0,4	6,6	23,8	24,6	27,6	5,3	11,7
44-49 (1955.-1951.)	SVI	0,5	8,7	22,7	35,9	16,2	5,6	10,3
	M	0,5	7,0	17,4	46,9	12,2	5,5	10,2
	Ž	0,6	10,5	28,2	24,6	20,3	5,4	10,4
50-54 (1950.-1946.)	SVI	0,7	11,9	23,3	30,3	16,7	6,5	10,6
	M	0,7	9,0	17,1	42,6	12,5	6,6	11,6
	Ž	0,6	14,8	29,5	18,2	20,9	6,3	9,6
55-59 (1945.-1941.)	SVI	0,6	23,1	20,9	26,3	13,8	5,9	9,5
	M	0,7	15,3	15,0	40,6	10,1	6,5	11,8
	Ž	0,5	30,2	26,1	13,4	17,1	5,4	7,4
60-64 (1940.-1936.)	SVI	0,5	41,4	18,0	20,3	8,8	4,5	6,6
	M	0,5	28,4	14,7	34,0	7,6	5,4	9,3
	Ž	0,4	52,5	20,7	8,6	9,9	3,8	4,0
65-69 (1935.-1931.)	SVI	0,3	50,9	15,4	17,4	7,8	3,9	4,6
	M	0,3	35,8	12,3	31,7	7,2	5,2	7,5
	Ž	0,3	62,6	17,2	6,4	8,3	2,9	2,4
70-74 (1930.-1926.)	SVI	0,3	57,5	15,7	11,7	7,4	3,2	4,2
	M	0,3	43,9	14,1	21,3	8,0	4,9	7,6
	Ž	0,3	66,7	16,8	5,3	6,9	2,0	2,0
75- (1925. i prije)	SVI	0,5	62,4	16,5	8,4	6,4	2,2	3,5
	M	0,4	47,5	14,8	16,2	8,5	4,6	8,0
	Ž	0,5	69,1	17,2	5,0	5,5	1,2	1,5
UKUPNO	SVI	0,7	18,6	21,8	27,2	19,8	4,1	7,8
	M	0,7	12,5	19,5	38,0	16,6	4,4	8,3
	Ž	0,6	24,1	23,7	17,5	22,8	3,8	7,4

novništva – struktura hrvatskoga stanovništva – posebice deficit u pogledu fakultetskog obrazovanja – još jedan segment u kojem Hrvatska zaostaje za zemljama razvijenog europskog okruženja. Iako je u nas nepismenost gotovo iskorijenjena, a većina stanovništva ima nekakvu školsku kvalifikaciju, to već dugo nije dovoljno za konkurentno uključivanje u postindustrijske tokove razvoja.

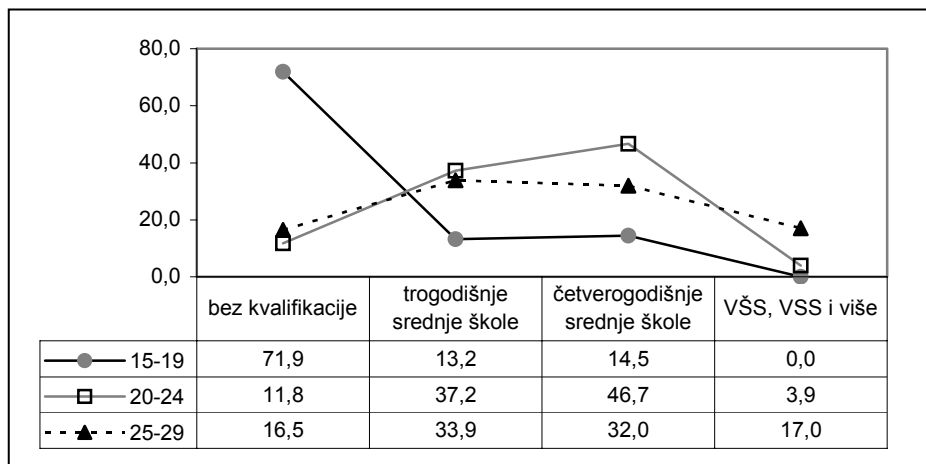
Grafikon 1. Postignuti stupnjevi obrazovanja s obzirom na dob (%)

Kako nas ovdje, ponajprije, zanimaju mladi od 15 do 29 godina, u *Grafikonu 2* prikazana je njihova obrazovna struktura u trima dobnim kohortama.

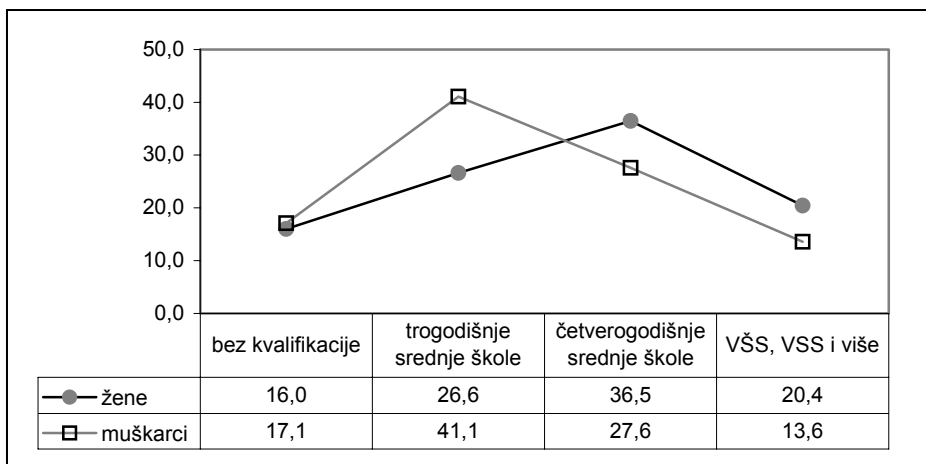
Prikazani podatci potvrđuju već dobro poznate tendencije. Najprije, unutar omladinske populacije stupanj postignutog obrazovanja primarno je u funkciji dobi. Otuda je logično da su najslabije obrazovani mladi u dobi između 15 i 19 godina, a najbolje oni od 25 do 29 godina. Zbog takve se situacije i slika stvarne razine obrazovanosti mladog naraštaja dobiva tek promatranjem najstarije dobne kohorte mladih. Potom, hrvatska mladež svoje akademsko obrazovanje završava kasnije nego što bi to bilo očekivano, s obzirom na trajanje studijskih programa i racionalno, s aspekta društvenih troškova. O tome svjedoči činjenica da je prije 25. godine diplomu više škole ili fakulteta steklo samo 4% mladih, dok se do 30. godine broj takvih učetverostručuje. Treće, vrlo je nepovoljna i činjenica da više od šestine mladih u posljednjoj dobnj kohorti nema nikakvu kvalifikaciju. Naime, njihova je konkurentnost na tržištu rada minimalna, a životne perspektive upitne, s velikom vjerojatnošću da će mnogi od njih živjeti na granici siromaštva. U svakom slučaju, ovdje analizirani statistički pokazatelji aktualiziraju potrebu istraživanja nejednakosti u obrazovanju i utjecaja socio-klasnog raslojavanja suvremenoga hrvatskog društva na temelju (ne)jednakosti šansi u obrazovnim postignućima.

Grafikon 2. Obrazovna struktura po dobnim kohortama mladih (%)

Prethodno se pokazalo da je skupina mladih rođenih u prvoj polovini sedamdesetih godina prošloga stoljeća najobrazovanija dobná kohorta u današnjem hrvatskom društvu jer je među njima najmanje onih bez kvalifikacija i najviše onih s akademskim obrazovanjem. No, kad se usmjerimo samo na tu dobnú kohortu, u prvi plan izbijaju spolne razlike (Grafikon 3).

Grafikon 3. Obrazovna postignuća žena i muškaraca u dobnj kohorti od 25 do 29 godina (%)

Postignuti stupnjevi obrazovanja mladih žena i muškaraca pokazuju postojanost nekih tradicionalnih razlika, ali i pojavljivanje novih. Tradicionalne razlike zadržale su se u sekundarom sektoru: muškarci i nadalje daju prednost trogodišnjim školama, dok su žene više orijentirane na četverogodišnje srednje škole.⁴ Štoviše, rodne razlike u odabiru predmeta i škola koje obrazuju mlade za različita zanimanja ustrajno opstaju i u razvijanim dijelovima svijeta. Tu pojavu istraživači ponajprije objašnjavaju učincima (rane) socijalizacije, odnosno onim što su mladi u obitelji i školi naučili o društvenim ulogama žena i muškaraca (Radford, 1998.).

Znatno više zanimanja pobuđuje razmjerno novi trend koji se sada pojavio i u Hrvatskoj – slabija obrazovna postignuća muškaraca. Poznato je da su u starijim naraštajima žene bile prosječno niže obrazovane, ali zbog promjena nastalih devedesetih godina 20. stoljeća u razvijenim zemljama počinje rasprava o obratu u rodnom razlikama u obrazovanju (Haralambos/Holborn, 2002.: 852). Objašnjenja te nove tendencije ponajviše se oslanjaju na pretpostavke o utjecaju strukturnih promjena na tržištu rada (slabljenje teške industrije i rast uslužnog sektora), te ženskog pokreta i feminizma. Feminizam je potaknuo promjene u stajalištima žena prema obrazovanju i vlastitim postignućima, u čemu su svoju ulogu odigrala i sociološka istraživanja rodne nejednakosti (Haralambos/Holborn, 2002.: 862). Ta se obrazloženja mogu dopuniti podacima o boljem školskom uspjehu učenica od učenika na nižim razinama obrazovanja te većom vjerojatnošću da će djevojčice nastaviti školovanje (Mitsos/Browne, 1998.: 27).⁵ S druge strane, britanske sociologinje G. Weiner, M. Arnot i M. David (1997.: 620) upozoravaju da se rasprava (osobito ona u medijima) o slabijim obrazovnim postignućima muškaraca može protumačiti i kao moralna panika, odnosno reakcija na feminističke analize obrazovanja. One tvrde da je zabrinutost zbog sadašnjih obrazovnih postignuća muškaraca preuveličana, jer novi naraštaji žena zapravo tek sustižu muškarce. To muškarce dovodi u poziciju da im žene, barem kad je riječ o obrazovanju, postaju ravnopravnima, što ugrožava njihov tradicionalno bolji društveni položaj.

⁴ Zanimljivo je da su u svim dobnim kohortama žene znatno češće nego muškarci završile gimnaziju. To ne znači da su žene oduvijek dominirale među polaznicima gimnazija jer je logično pretpostaviti da su muškarci češće nastavljali studirati zbog čega se smanjuje njihov broj među populacijom s gimnazijskom diplomom kao najvišim stupnjem postignutog obrazovanja. Ipak, sigurno je da je nakon Drugoga svjetskog rata uvijek bilo više gimnazijalki nego gimnazijalaca, čemu u prilog govori i podatak da se već u naraštaju rođenih nakon 1950. godine gotovo izjednačava broj visokoobrazovanih žena i muškaraca. Što se, pak, tiče postizanja magistarskih i doktorskih titula žene su se u tom pogledu sporije približavale muškarcima sve do naraštaja rođenih u drugoj polovini šezdesetih godina prošloga stoljeća u kojoj dolazi do obrata. Od te dobne kohorte počinje tendencija da više žena nego muškaraca stječe i akademski stupanj magistra ili doktora znanosti (*Statistički ljetopis*, 2000.: 99).

⁵ Slična je situacija i u Hrvatskoj: istraživanje provedeno na učenicima od 5. do 8. razreda osnovne škole pokazuje da učenice postižu bolji školski uspjeh od učenika (Ilišin/Marinović/Bobinac/Radin, 2001.: 37). Međutim, ženska populacija postiže bolji školski uspjeh i na sljedećim stupnjevima obrazovanja što na koncu rezultira i njihovim prodorom u elite znanja (Prpić, K., 2000: 36). To ne bi trebalo biti neočekivano kad znamo da je za upise na fakultete, a potom i zapošljavanje u znanstvenim institucijama, presudan kriterij postignuti uspjeh (odnosno više ocjene) u dotadašnjem obrazovanju. Otuda možemo postaviti hipotezu da je feminizacija znanosti dijelom i posljedica rodne razlike u obrazovnim postignućima.

Neovisno o tumačenju značenja novoga trenda, činjenica jest da egzaktni podatci pokazuju da se obrazovna postignuća žena u većini razvijenih zemalja vidno poboljšavaju, osobito na akademskim stupnjevima obrazovanja. To ne znači da se u istoj mjeri poboljšava i njihov položaj u radu, ali svjedoči o trendu poništavanja nekih dosad tvrdokornih rodnih razlika. Ipak, promjene koje su se zbile već dovode i do promjena u odnosu spola i zanimanja, jer u nekim tradicionalno muškim područjima danas prevladava ženska radna snaga. Osobito je riječ o strukama biomedicinskog i društveno-humanističkog profila (Haralambos/Holborne, 2002.: 857).

I u Hrvatskoj možemo primijetiti trend feminizacije navedenih područja, ponajprije u zanimanjima koja zahtijevaju akademsku naobrazbu. Konkretno, analiza spolne strukture mladih znanstvenika (Prpić, K., 2000.: 37) pokazuje da u znanstvenom podmlatku na biomedicinskom i društveno-humanističkom području s dvotrećinskim udjelom dominiraju žene, dok muškarci u sličnoj mjeri prevladavaju na tehničkim područjima. Autorica tendenciju feminizacije znanosti u Hrvatskoj (koja je počela u drugoj polovini osamdesetih godina prošloga stoljeća) dovodi u vezu s već dobro znanim sociološkim nalazima da taj proces teče paralelno s društveno-ekonomskom marginalizacijom promatrane djelatnosti. Naime, sociolozi već desetljećima uočavaju i analiziraju pojavu da veći prodor žena u određene struke rezultira opadanjem ugleda i zarade u njima. Pritom postoji dosta velika suglasnost da je feminizacija određenih djelatnosti – pa i onih gdje dominira najobrazovanija populacija – prije posljedica toga što muškarci napuštaju određena zanimanja jer su im sve manje atraktivna, nego stvaranja potpuno ravnopravnih uvjeta za natjecanje na tržištu rada.

Nedvojbeno je riječ o složenom i po posljedicama dalekosežnom procesu. To osobito vrijedi za Hrvatsku, koja ionako zaostaje u pogledu broja akademski obrazovane populacije, zbog čega se cilj podizanja opće obrazovanosti stanovništva ne može postići samo napretkom u obrazovanju žena. S obzirom na ostvarene uvide, čini se da se motivacija za obrazovna postignuća izgrađuje već od najranije dobi, pri čemu je posljednjih desetljeća došlo do ireverzibilne promjene u izgradnji svijesti o potrebi obrazovanja žena – u Hrvatskoj su te promjene očito počele kod naraštaja majki današnjih mladih žena. No, da trend slabijih obrazovnih postignuća muškaraca ne bi postao trajnim, po svemu sudeći intrinzičnu motivaciju treba dopuniti ekstrinzičnom, a za to treba promijeniti društveno vrednovanje stručnosti i znanja, osobito u njegovoj materijalnoj dimenziji.⁶

Prethodno prikazani statistički podatci na svoj način upućuju na to da je krajem osamdesetih godina prošlog stoljeća hrvatski obrazovni sustav bio dosta dobro razvijen, zbog čega bi se problemi koji su se pojavili za vrijeme turbulentnoga tranzicijskog razdoblja trebali smatrati nazadovanjem (*OECD*, 2001.; Zgaga, P., 2001.: 2). No, i činjenica da Hrvatska ima iskustvo relativno učinkovitoga obrazovnog sustava donekle definira pristup današnjim problemima. Rane osamdesete godine bile su obilježene specifičnom obrazovnom reformom, koja je ostavila svoje tragove do danas. Ta se reforma suočila s dvostrukom zadaćom: odgovaranjem na političke izazove liberalizma i pokreta

⁶ To potvrđuju nalazi istraživanja koji pokazuju da je još od razdoblja socijalizma pa do danas kao jedan od velikih problema hrvatskog društva percipirano upravo loše vrednovanje rada i znanja, a da je u isto vrijeme raslo prihvaćanje dobrog materijalnog položaja kao društvene vrijednosti (Ilišin/Radin, 2002.).

civilnoga društva sedamdesetih godina 20. stoljeća te prilagodbom obrazovanja potrebama društva, tj. modernizacijom.

Osnovna ideja reforme bila je "spojiti školu s tvornicom", a zasnivala se na vjerovanju da se budući razvoj gospodarstva i društva može čvrsto predvidjeti i da se, shodno tomu, upis učenika i studenata može racionalno planirati (Zgaga, P., 2001.: 3-4). Ta se osnovna ideja pokazala pogrešnom, što je dovelo do tipičnog problema nepodudarnosti vještina stečenih obrazovanjem i vještina potrebnih na tržištu rada (European Training Foundation, 2000.: 5). Taj je problem izražen u osobitom kontekstu obrazovanja orijentiranog prema karijeri, nastalog osamdesetih godina 20. stoljeća. Opće srednjoškolsko obrazovanje (gimnazija) ukinuto je početkom toga desetljeća (sve su srednje škole bile strukovno usmjerene), a djelomično je rekonstruirano tek početkom devedesetih, dok se strukovno obrazovanje još uvijek uglavnom sastojalo od programa uvedenih u prethodnom desetljeću. (Ministarstvo prosvjete i športa, 2002.: 51; Zgaga, P., 2001.: 6) Na trogodišnje se strukovne škole gleda kao na "drugi izbor", koji proizvodi niskokvalificirane kadrove koji će ostati na dnu socijalne ljestvice bez mogućnosti nastavljanja redovitog obrazovanja zbog nefleksibilnosti sustava (svi koji nisu završili četverogodišnji program srednje škole moraju završiti četvrti razred ili položiti razliku predmeta da bi upisali fakultet) (Ministarstvo prosvjete i športa, 2002.: 57; OECD, 2001.: 25-26). Danas postoje dva tipa strukovnih škola (HGK, 2002., European Training Foundation, 2001.): neke provode klasično strukovno obrazovanje, organizirano u školama, dok druge nude dvojne programe zasnovane na tzv. njemačkom modelu (uvedene 1995.), koji je u samoj Njemačkoj pretrpio brojne kritike i doživio sveobuhvatnu reformu u posljednjih nekoliko godina. Visoko je obrazovanje također doživjelo nazadovanje reformom iz osamdesetih: prestalo se regulirati kao poseban podsustav, te su sveučilišta atomizirana na brojne, relativno neovisne fakultete. Posljedice su očite i danas kad se sveučilišta bore da ponovno zadobiju veći utjecaj nad svojim ustrojstvenim jedinicama.

U kontekstu ove rasprave zanimljivo je vidjeti kakvi su stavovi mladih prema obrazovanju (Baranović, 2002.: 206-218). Možemo zaključiti da oni na obrazovanje gledaju kao na sredstvo zadovoljavanja njihovih intrinzičnih potreba. Drugi način gledanja školu vidi kao sredstvo lakšeg rješavanja egzistencijalnih problema, a tek na posljednjem mjestu nalazi se značenje škole kao institucije koja ih priprema za lakšu integraciju u društvo, tj. sredstvo društvene i političke socijalizacije. Međutim, mladi su svjesni ograničenih dometa utjecaja obrazovanja na rješavanje njihovih životnih problema kao i činjenice da se obrazovanje u hrvatskom društvu ne cijeni dovoljno. "Gledajući integralno, realističan, ali pozitivan odnos mladih prema školskom obrazovanju pokazuje da mladi znaju procijeniti ulogu i značaj škole ne samo za njihov život, nego i u društvu općenito, zbog čega bi njihova mišljenja trebalo respektirati pri kreiranju obrazovne politike." (Baranović, 2002.: 218)

Prerano napuštanje obrazovnog sustava

Problem na koji se kod nas nedovoljno upozorava, a neke nadležne institucije pred njim čak rado zatvaraju oči, prerano je napuštanje obrazovnog sustava. Među mladima, posebice adolescentima, zabrinjava skupina onih koji ne pohađaju ili nisu završili sred-

nju školu. Ta je skupina izrazito socijalno ranjiva jer je izložena rizicima siromaštva (ograničena mogućnost zapošljavanja) i razvoja društveno neprihvatljivog ponašanja.

Postoji više gledišta na pitanje tzv. *dropout* problema, ovisno o tome shvaća li se on kao rezultat neuspjeha pojedinca ili neuspjeha sustava (The National Economic and Social Forum, 2002.: 7-9):

1. Model *deficita* smatra da je kod mladih ljudi koji napuštaju formalni obrazovni sustav čim to zakonski mogu – katkad i prije toga – to odraz nekoga osobnog neuspjeha. Smatra se da je problem u pojedincu: “izraz *dropout* očito stavlja krivnju za nedovršeno obrazovanje na učenika” (Blaug, 2001.: 40). Čimbenici koji pridonose odluci učenika da napusti školu mogu uključivati loš akademski uspjeh, slabo samopouzdanje i iskustvo nasilništva u školi. Kod nas se tek nedavno počelo ozbiljnije pristupati tim problemima.
2. “*Push-out*” model krivnju usmjeruje na institucionalni sastav škole i na njezinu organizaciju. U ovom pristupu glavni čimbenici koji pridonose ispadanju iz sustava uključuju tip škole, nastavni plan i program, postupke discipliniranja i interakciju učenika i nastavnika. U stvarnosti, prvi i drugi model kombiniraju se tako da oni koji ispadaju iz škola istodobno i odlaze i bivaju izgurani, u procesu koji bi se mogao nazvati “obostranim procesom odbijanja” (Blaug, 2001.: 40). Čimbenici, i oni unutar školskog sustava i oni koji se tiču pojedinca, kad se kombiniraju, vode otuđenju od škole. Oni mogu uključivati zlouporabu droga i alkohola te probleme unutar obitelji (uključujući kumulativni prelazak slabijih obrazovnih postignuća s jednog naraštaja na drugi).
3. Model “racionalnog” izbora tiče se *troškova* i *dobiti* povezanih s nastavkom sudjelovanja u sustavu. Na rano napuštanje škole gleda se kao na izbor učenika, koji on donosi na temelju izravnih troškova obrazovanja kao i primanja kojih se odriče sve dok je u školi. Tamo gdje je društvena situacija lošija, a nezaposlenost viša, mladi ljudi i njihovi roditelji možda ne nalaze mnogo koristi od ostanaka u školi i mogu se odlučiti za trenutačno pristupačan, iako slabo plaćen, posao.

Glavni razlozi za prerano napuštanje školskoga sustava vezani su uz loše početne uvjete. Najviše utjecaja sigurno možemo pripisati siromaštvu koje ima brojne dugoročne karakteristike zbog dvaju bitnih razloga: (a) mogućnosti koje se nude siromašnima su ograničene i (b) siromašni imaju malu šansu da i takve ograničene mogućnosti primjereno iskoriste (World Bank, 2002.; World Bank, 2000.: iii; Lukšec, M., 2002.; Muštra, M., 2002.). Usto, nejednakost i vjerojatnost da će siromašni biti isključeni iz društva također su visoki, a slično je i s vjerojatnošću da će djeca siromašnih rano napustiti obrazovni sustav. Isto tako postoje i velike razlike u upisnim stopama na razini visokog obrazovanja: po podacima Odjela za smanjenje siromaštva i ekonomsku politiku Svjetske banke iz 2000., 8,4% stanovništva pripada populaciji koja živi ispod nacionalnog praga siromaštva; nijedna mlada osoba iz te skupine nije pohađala ustanovu višeg ili visokog obrazovanja, a samo je 10% njih pohađalo neku strukovnu školu (World Bank, 2000.: 6-11). Ruralna područja također su opterećena čitavim nizom problema koji povećavaju vjerojatnost ranijeg napuštanja škole. Primjerice, izbor je škola nedostatan, a prometna povezanost nije primjerena potrebama mladih. Dio mladih koji se suočava s teškoćama odrastanja ne dobiva dovoljnu potporu u školi, obitelji ni lokalnoj

zajednici na njima prihvatljiv način. Poseban je problem i nedovoljna uključenost socijalnih službi i lokalnih zajednica u stvaranju mehanizama socijalne potpore i integracije (Izvjешće o hrvatskom školstvu, srpanj 2000.; Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2003.: 26, 43).

Kad je riječ o podacima o sudjelovanju u obrazovnom sustavu, oni se kreću od gotovo potpune uključenosti djece u osnovnoškolsko obrazovanje do broja koji je puno ispod zapadnoeuropskog postotka sudjelovanja u visokom obrazovanju. Sudjelovanje u obveznom osnovnom obrazovanju iznosi 98%. No, podatci u vezi sa srednjoškolskim obrazovanjem izrazito su ambivalentni. Prema podacima Ministarstva prosvjete i športa, koji se mogu naći u *Nacionalnom programu djelovanja za mlade*, približno 95-97% osnovnoškolaca upisuje srednju školu, a otprilike 85-90% srednjoškolaca maturira unutar predviđenog razdoblja (Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2003.: 14). Međutim, drugi izvori podataka⁷ upućuju na to da je postotak participacije u srednjoškolskom obrazovanju bliži broju od 63-65% (to pokazuje i istraživanje hrvatske mladeži Instituta za društvena istraživanja iz 1999., u kojem je 61,5% njih imalo neki oblik srednjoškolske diplome). Istina je vjerojatno bliža posljednjem broju, ali se to na žalost, u danim okolnostima, ne može provjeriti zbog toga što ne postoji sustavno mjerenje broja ispalih iz sustava osnovnog i srednjeg obrazovanja. Stoga se metodologija izračunavanja tog broja jednostavno zasniva na broju učenika koji nisu završili školsku godinu u odnosu na ukupan broj učenika⁸. Također ne postoji ni sustavna borba protiv ispadanja iz školskog sustava; u tom je smislu prisutan tradicionalni model deficita koji tvrdi da “je normalno odustati” ili da “on/a nije pametan/a” (Zgaga, 2001.: 6).

Slični su trendovi i u visokom obrazovanju. Početkom ovog tisućljeća, 31,3% mladih između 20 i 24 godine upisalo je neku ustanovu visokog obrazovanja. Oko 120.000 studenata bilo je upisano u akademskoj godini 2000/01. Prema dostupnim podacima, 33% upisanih studenata završi sveučilišni studij (od toga samo 8% njih diplomira unutar predviđenog roka). Primjerice, oko 20.000 studenata svake se godine upiše na Sveučilište u Zagrebu. No, samo 4.500 njih će i diplomirati, a za to će im u prosjeku trebati 7 do 8 godina (National Observatory, 2001.: viii; Matković, Ž., 2002.). Proračunska ulaganja u znanost i visoko obrazovanje iznose oko 14 dolara *per capita* – otprilike 11 puta manje nego u petnaest članica Europske unije. Samo je 12 visoko obrazovanih ljudi na 1.000, a procjenjuje se da je u posljednjih desetak godina oko 120.000 do 140.000 mladih obrazovanih ljudi napustilo zemlju (Mrvoš, 2001.).

Ekonomske se posljedice preranog napuštanja škola očituju i na individualnoj i na razini društva. Za pojedinca, vjerojatno je da će biti dugoročno nezaposlen, da će, kad se zaposli, raditi niskokvalificiran i slabo plaćen posao te da će biti društveno i ekonom-

⁷ Uglavnom su to podatci koji dolaze od stranih institucija koji se bave obrazovanjem, prisutnih u Hrvatskoj kao što je, primjerice, National Observatory. U njihovim se izvješćima obično navodi podatak o 63% učenika (National Observatory, 2001.; European Training Foundation/ Human Resource Development Centre, 2003.; European Training Foundation, 2002.), a u izvještaju ETF-a, naveden je podatak o 25%-tnom ispadanju iz obrazovnog sustava (European Training Foundation, 2000: 5).

⁸ Primjerice, kad je riječ o Zagrebu, barata se podatkom od čak 150.000 ljudi koji su između 15. i 29. godine prekinuli školovanje u osnovnoj školi! U jednoj srednjoj strukovnoj školi čak oko 10% učenika prekida školovanje, po riječima tamošnjega psihologa (Jokić/Vukadin, 7. svibnja 2003.).

ski marginaliziran. Nalazi iz brojnih istraživanja o odnosu tržišta rada i inicijalnog obrazovanja pokazuju da dodatna godina obrazovanja pojedincu donosi 8-10% višu godišnju "stopu povrata" (OECD/Centre for Educational Research and Innovation, 2001.: 4). Obrazovanje također ima ključnu ulogu u akumulaciji društvenog kapitala i pristupa poslovnim prilikama i životnim šansama. Posljedice napuštanja obrazovnog sustava rezultiraju nedostupnošću tih životnih šansi i društvenu isključenost.

Nekoliko je skupina mladih za koje možemo tvrditi da su u većoj opasnosti od preranog napuštanja obrazovnog sustava i ostajanja bez ikakvih stručnih kvalifikacija. To su mladi sa slabijim školskim uspjehom, oni lošijih socioekonomskih prilika, tj. siromašni, mladi koji žive u ratom pogođenim područjima i koji su, vjerojatno, i sami bili svjedoci i žrtve ratnih stradanja, osobe s mentalnim i psihičkim poteškoćama te mladi Romi.

Istraživanje⁹ provedeno na uzorku od 3.702 učenika srednjih škola u dvjema hrvatskim županijama (Primorsko-goranskoj i Dubrovačko-neretvanskoj), pokazalo je da se mladi s lošijim školskim uspjehom osjećaju manje sposobnima za školovanje, podložniji su lutanju, kasnim izlascima, manje su savjesni od odličnih učenika, bježe sa satova, agresivniji su i češće se rizično ponašaju. Unatoč tome, čak 70% njih tvrdi da imaju pozitivnu potporu svojih roditelja, a 75% ih je zadovoljno svojim životom. Druga analiza¹⁰ (provedena 2002/03.) pokazuje da 40-60% srednjoškolaca ne prolazi neke od predmeta na polugodištu, te da je veliki broj njih ispalo iz sustava – većina ove djece završi na ulici. U međuvremenu, nasilna su kaznena djela u porastu: mladi od 18 do 29 godine činili su 46,8% ukupnog boja počinitelja kaznenih djela u 2001. (*Statistički ljetopis*, 2002.: 521).

Druga su skupina mladih u opasnosti oni iz socioekonomski lošijih prilika. Vrlo je vjerojatno da će djeca iz siromašnih obitelji prije napustiti školski sustav, a razlike su u stjecanju visokog obrazovanja izrazite. Prema podacima Državnoga zavoda za statistiku¹¹ iz 1998., nijedno dijete iz siromašnih obitelji nije pohađalo višu ili visoku školu, a samo je 10% njih pohađalo neku srednju strukovnu školu. Jedini pristup sveučilišnoj naobrazbi koji siromašni imaju svodi se na visoko kompetitivne stipendije, a proračunska izdvajanja iz BDP-a za visoko obrazovanje i znanost među najnižima su u Europi (Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2003.: 17-19; Ministarstvo prosvjete i športa, 2002.: 166-174). Oštar kontrast u pristupu određenim razinama obrazovanja, koje se visoko vrednuje na tržištu rada, povećava postojeće nejednakosti između siromašnih i onih boljeg standarda kad je riječ o primanjima, te stvara transgeneracijske korijene siromaštva. Kad je riječ o regionalnim razlikama, dvije su regije osobito podložne stvaranju i održavanju siromaštva: ruralni dijelovi središnje Hrvatske i ru-

⁹ Istraživanje pod nazivom *Kako si?* proveli su prof. dr. Petar Bezinović (s Filozofskog fakulteta u Rijeci i suradnik Instituta za društvena istraživanja u Zagrebu) i suradnici 2001. godine.

¹⁰ Autor je analize Vinko Bajrović, stručni suradnik splitskog Zavoda za školstvo, a provedena je u srednjim školama četiriju dalmatinskih županija (Kalogjera-Brkić, 2003.).

¹¹ Između 1991. i 1998. nije bilo istraživanja o proračunima kućanstava na teritoriju Hrvatske. Istraživanje o prihodima i potrošnji kućanstava proveo je DZS, a njime je obuhvaćeno 3.123 kućanstva u dvostupanjskom stratificiranom uzorku (World Bank, 2000.: i).

ralni dijelovi Slavonije (World Bank, 2000.: 13).¹² No, glavni uzrok njihova razlikovanja u odnosu na druga područja, prosječna je razina obrazovanja – manje obrazovano stanovništvo živi u siromašnijim seoskim područjima. To pokazuje da postoje regionalne razlike u pristupu obrazovnom sustavu. Postizanje kvalitetnog života i uključivanja u društvo otežani su mladim ljudima koji žive na područjima udaljenima od glavnih središta (otocima, selima i malim gradovima), gdje ne postoje velike šanse za obrazovanje i zapošljavanje, a slab je pristup informacijama ili organiziranim službama prilagođenim potrebama mladih (Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2003.: 26, 43-45).

U regijama koje su bile izravno pogođene ratom, došlo je do dezintegracije zajednice pa mladi žive okruženi rascjepima i napetostima. Pitanja povratka prognanih i izbjeglih njihovim domovima, obnove i povrata imovine, nalaženja posla, reintegracije u društvo i obnove suživota, svakodnevni su izazovi mladima iz tih područja, gdje je ekonomska aktivnost još uvijek niska. Primjerice, rezultati posljednjih istraživanja pokazuju da 18% djece povratnika imaju simptome depresije (Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2003.: 35).

Mladi su Romi, bez dvojbe, u najtežem socijalnom položaju od svih nacionalnih manjina i etničkih skupina u Hrvatskoj, i to zbog visokog stupnja socijalne isključenosti. Stereotipije i društvena marginalizacija dovele su do socijalne mimikrije (tendencije skrivanja nacionalnog identiteta i naginjanja većinskom narodu – u popisu stanovništva iz 2001. samo su se 9.463 osobe izjasnile kao Romi), zbog čega nije moguće sa sigurnošću tvrditi koliko Roma danas živi u Hrvatskoj, a procjene dosta osciliraju. U posljednje vrijeme, procjena UNICEF-ova ureda u Hrvatskoj tvrdi da ih je oko 40.000 i kao takva je široko prihvaćena (*Denied a future* ..., 2003.: 3). Jedan dio romske populacije nema hrvatsko državljanstvo, što ih sprečava da koriste osnovna građanska prava i prijeći njihov pristup svim oblicima socijalne zaštite. Uz ovu skupinu, Romi koji žive u getoiziranim naseobinama bez ikakve infrastrukture, svakako su u najgorem položaju (Hoblaj, 2002.).

Prema istim izvorima, procjenjuje se da samo oko 10% romske djece završi osnovnu školu, a broj mladih Roma koji pohađaju srednju školu – samo 5% – i maturiraju, gotovo da je beznačajan (*Denied a future* ..., 2003.: 3). Uzroci za to proizlaze iz tradicije i njihova načina života, ali i društvenog neprihvatanja što je iskustvo gotovo svih Roma. Djeca rastu u teškim socioekonomskim prilikama, s neprikladnom zdravstvenom skrbi, hranom i higijenom. Mladim ljudima bez obrazovanja, izloženima predrasudama, izrazito je teško naći posao. Tradicionalno, mladi Romi zasnivaju vlastite obitelji vrlo rano u životu, još u vrijeme adolescencije, te nemaju nikakav pristup suvremenom znanju o planiranju obitelji ili skrbi za djecu, pa se tako stvara svojevrsan začarani krug neobrazovanosti, siromaštva i nepostojanja šansi (Hoblaj, 2002.).

¹² I sami su mladi toga svjesni. Tako je 69% učenika jedne srednje škole iz Belog Manastira odgovorilo kako bi napustilo Baranju, dok bi ih samo 28% tamo ostalo. Kao razlog želje za odlaskom naveli su nedostatak sadržaja za mlade, (pre)veliku stopu nezaposlenosti, marginalizaciju regije, i sl. Neki smatraju da je to regija za "pensionere", drugi da nema poticaja za život, a treći da drugdje ima više mogućnosti za zapošljavanje. Neki su rekli i to da "u Baranji nema mogućnosti za nastavak školovanja" (Getto, I., 2003.).

Mladi ljudi s mentalnim i fizičkim poteškoćama čine heterogenu skupinu, s različitim tipovima i stupnjevima ograničenja sposobnosti. Heterogena priroda ove skupine mladih povećana je činjenicom da neki od njih, zbog svojih poteškoća, zahtijevaju i zdravstvenu i obrazovnu pomoć, a često i socijalnu, npr. materijalnu i novčanu. Obrazovanje predstavlja i ustavnu i pravnu obvezu, te bi ga kao takvo trebali promatrati i drugi sustavi (zdravstvo i socijalna skrb). Iako oko 15.000 mladih ljudi prima različite oblike skrbi i zaštite (uključujući novčana primanja i institucionalnu skrb), svakako postoji određeni broj učenika s poteškoćama u razvoju koji su, budući da posebni obrazovni programi nisu dostupni u svim školama, zaknuti za određena prava sustava socijalne skrbi, uglavnom zbog pomanjkanja kohezije sustava, ali i zato što roditelji ne poznaju dovoljno svoja prava (Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2003.: 27).

Put od škole do posla

Mladi su u cjelini u nepovoljnijem položaju u odnosu na druge dobne skupine. To znači da ne posjeduju vlasništvo (nekretnine, uštedevine, dionice), da imaju poteškoće kod pronalazanja posla i osiguravanju vlastitoga stambenog prostora, da ovisе o potpori svojih roditelja. Tranzicijski procesi povećavaju stupanj nesigurnosti mladih koji, kad izađu iz obrazovnog sustava, nemaju jasnih perspektiva o mogućnostima zapošljavanja, profesionalnog razvoja i vođenja samostalnog i produktivnog života.

Obvezno obrazovanje završava osmim razredom osnovne škole, kad učenici imaju otprilike 15 godina. U dobnoj skupini od 15 do 29, oko 3,1% mladih nije završilo osnovnu školu, ili nemaju nikakvo školovanje (*Statistički ljetopis*, 2001.). Njihovi su izgledi da nađu posao minimalni, s obzirom na stanje u gospodarstvu i stopu nezaposlenosti. Ako i pronađu zaposlenje, najvjerojatnije će biti slabo plaćeni ili prisiljeni raditi na crno.

Druga se skupina sastoji od onih mladih koji uspiju završiti osnovnu školu, ali zbog različitih razloga ne nastave svoje obrazovanje (zato što nisu željeli nastaviti školovanje, nisu uspjeli upisati školu po izboru ili su ispali iz srednje škole). Oni imaju nekoliko izbora: mogu sami pokušati naći posao, mogu se obratiti Hrvatskom zavodu za zapošljavanje¹³ (u nastavku teksta: HZZ), ostati neaktivnima ili nastaviti obrazovanje na neki drugi način (kroz različite vrste obrazovanja za odrasle). Za mlade ljude koji su morali ponavljati razrede, ili za one s jako slabim uspjehom, vrlo je ograničen izbor za nastavak srednjoškolskog obrazovanja, jer ih obrazovni sustav ne prihvaća.

Putanja onih koji završe srednju školu ovisi o tipu škole koju su završili. U slučaju gimnazija ili strukovnih škola s četverogodišnjim programom, najčešći je izbor neka ustanova višeg ili visokog obrazovanja. Neki od njih traže posao odmah nakon što izađu iz školskih klupa, ali im gospodarske prilike ne idu u prilog. Kad je riječ o maturantima iz ostalih strukovnih škola (u trajanju od jedne do tri godine, uključujući dvojni sustav), samo mali broj njih želi upisati fakultet jer su suočeni s objektivnim preprekama – mo-

¹³ Kad se prikupljaju podatci, ne pravi se razlika između onih koji završe osnovnu školu i ne nastavljaju obrazovanje i onih koji su ispali iz sustava negdje tijekom srednjoškolskog obrazovanja.

raju dovršiti četvrti razred srednje škole kako bi se mogli upisati, tj. moraju polagati razliku predmeta. Većina njih stoga traži zaposlenje, tim prije što ih nepovoljne materijalne prilike u obitelji tjeraju da što prije počnu zarađivati.

Mladi koji su ispali iz redovitog obrazovnog sustava mogu se upisati na neki od organiziranih obrazovnih programa unutar sustava obrazovanja za odrasle. Ciljevi ovog sustava su razvoj sposobnosti, širenje i postizanje novog znanja i poboljšanje profesionalnih kvalifikacija. Sustav obrazovanja za odrasle ima dvije funkcije: kompenzaciju (osnovnu obuku) i nastavak obrazovanja i obuke. Stoga je taj sustav važan segment koncepta cjeloživotnog obrazovanja (Ministarstvo prosvjete i športa, 1993.).

Nema sustavno prikupljenih podataka o sudionicima osnovnog obrazovanja za odrasle, ali postoje neki o srednjoškolskom obrazovanju. Primjerice, u akademskoj godini 2000/01., 25.576 ljudi pohađalo je neki tip verificiranih srednjoškolskih programa (*Podaci o obrazovanju* ..., 2002.). To je važan podatak zato što je, prema slobodnoj procjeni stručnjaka¹⁴, oko 90% sudionika tih programa mlađe od 30 godina. Približno 11.000 je dobilo nove kvalifikacije kroz programe prekvalifikacije i dodatne kvalifikacije. No, zanimljiv je podatak da su najtraženiji programi obrazovanja upravo oni koji daju obuku u onim profesijama koje su već suficitarne na tržištu rada (npr. različiti programi iz ekonomije). Pristup ovim programima ni na koji način nije ograničen pa se tako i nepismeni mogu upisati u program osnovnog obrazovanja, ali samo je taj program besplatan¹⁵, što onemogućuje upis i pohađanje nastave onima koji su ionako slabo kvalificirani ili su nezaposleni i bez primanja. Također je manjkavo i informiranje o prilikama za neformalno obrazovanje zato što ne postoje sustavni podatci o dostupnim programima i njihovim oblicima.

Unatoč disperziji ustanova visokog obrazovanja, veliki broj mladih, zbog pogoršanja socijalnih prilika, ne uspijeva upisati studij iz područja koje bi odgovaralo njihovim željama i sposobnostima. To vodi smanjenju jednakosti obrazovnih šansi i negativnoj selekciji kod upisa na sveučilište. Restriktivan utjecaj nepovoljnoga socioekonomskog standarda samo je manjim dijelom nadoknađen sustavom stipendija te potporom za stanovanje i hranu redovitim studentima.

S druge strane, studiranje je, izgleda, dobar način osiguranja barem nekakve socijalne sigurnosti i izbjegavanja katastrofalne situacije u dugim redovima nezaposlenih. Većina studenata ne uspijeva diplomirati, a od onih kojima to uspije dio će otići izravno na šaltere HZZ-a, dio će dobiti posao ispod svojih kvalifikacija, pa čak i raditi izvan struke za koju su se obrazovali, a dio će emigrirati čim dobije dovoljno pristojnu ponudu. Ipak, obećava činjenica da mladi sa sveučilišnim diplomama nalaze posao brže nego drugi nezaposleni mladi, a period čekanja na posao je najkraći.

¹⁴ Podatci su prikupljeni u razgovoru s Vladom Luburićem iz Zavoda za unapređivanje školstva i g. Zvonimirom Ercegom, prethodno zaposlenim u Upravi za škole, a trenutno zaposlenim u Birotehnici – Centru za dopisno obrazovanje.

¹⁵ Ministarstvo prosvjete i športa od akademske godine 2002/03. financira školovanje 5.000 polaznika pučkih otvorenih učilišta koji dosad nisu imali priliku završiti osnovnu školu. Cilj je projekta podići obrazovnu strukturu stanovništva i omogućiti stjecanje prvog zanimanja. Čitav se program uklapa u međunarodni projekt UNESCO-a "Desetljeće pismenosti" (Lilek, M., 11. srpnja 2003.).

Mladi i zapošljavanje

Nezaposlenost je danas jedan od najozbiljnijih društvenih problema, pogotovo u zemljama u tranziciji u koje spada i Hrvatska. Postojeći problemi u našem društvu, potpomognuti strukturalnom ekonomskom krizom te neuspješnim programima njezina suzbijanja, utječu na živote mladih i produljuju njihovu ekonomsku ovisnost i marginalizaciju. Prelazak u tzv. svijet odraslih sve je složeniji jer institucionalizirano obrazovanje traje sve dulje, suvremene tehnološke promjene traže sve fleksibilniju i kvalificiraniju radnu snagu, a gospodarska kretanja ciklično uzrokuju porast nezaposlenosti koja, ponajprije, pogađa mlade. Rezultat toga je usporeni ulazak u tzv. svijet rada i, općenito, socioekonomsko osamostaljivanje zbog čega mladi dulje ostaju u ovisnom položaju. Sukladno otežanom uključivanju u profesionalni rad, prolongira se i zasnivanje vlastite obitelji, kao i minimalno uključivanje mladih u druge javne sfere, prije svega politiku. Distančiranost, odnosno veća ili manja isključenost mladih iz svijeta odraslih, zbog produljivanja mladosti u individualnoj biografiji, postaje sve duljim razdobljem (Ilišin, 2003.: 27). Produljivanju ovog razdoblja osobito "pogoduje" nezaposlenost. "Empirijska istraživanja odnosa mladih prema radu, njihovih stavova i vrijednosti, pokazuju da im je rad i posao iznimno važan, da on u njihovom vrijednosnom sustavu zauzima istaknuto mjesto, ali da se, također, ova visoka očekivanja sudaraju s realnošću njihova položaja na tržištu rada" (Štimac-Radin, 2002.: 219). Da je nezaposlenost najvažniji društveni problem, pokazuje 59,7 % mladih ispitanika opredijeljenih za taj odgovor. Ispitanici su kao najvažnije uzroke nezaposlenosti naveli nedjelotvornost države (37,1%), posljedice rata i agresije na Hrvatsku (30,8%), pad proizvodnje i nedovoljan gospodarski razvoj (29,4%), veliko otpuštanje radnika zbog privatizacije poduzeća (25,9 %) te visoke poreze i doprinose na plaće zaposlenih (25,4%) (Štimac-Radin, 2002.: 237).

Položaj mladih na tržištu rada

Smještanje mladih na tržište rada, i u tu svrhu, praćenje statistike nezaposlenosti i zapošljavanja, jedan je od ključnih elemenata za sagledavanje društvenog položaja mladih. Treba razgraničiti dva izvora podataka o nezaposlenosti u Hrvatskoj: anketu radne snage (koju dva puta godišnje provodi Državni zavod za statistiku) i registar nezaposlenosti koji provodi HZZ. Administrativni podatci koje prikuplja HZZ osiguravaju mjesečne podatke o nezaposlenim osobama (sociodemografske karakteristike, razloge nezaposlenosti, trajanje nezaposlenosti itd.), čime se osigurava kontinuitet praćenja. Međutim, podatci su iskrivljeni različitim razlozima prijavljivanja u HZZ-u, kao što su novčana naknada za nezaposlenost, socijalna pomoć, porezne olakšice ili dječji doplatak. Neke se osobe registriraju u HZZ-u kako bi ostvarile ove povlastice, iako nisu stvarno nezaposlene, a posljedica toga je to da ukupna nezaposlenost izgleda veća nego što stvarno jest. Od rujna 2002. HZZ prilagođuje hrvatske podatke međunarodnim standardima uvođenjem ILO (*International Labor Organization*) definicije nezaposlenosti, po kojoj je osoba nezaposlena ako istodobno ispunjava sljedeća tri uvjeta: ne radi (nema posao); aktivno traži posao i raspoloživa je za posao (*Zakon o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti*, 2002.). Zavod za statistiku (ankete radne snage – ARS) osigurava podatke o statusu radne snage koji nisu toliko podložni administrativnim regulacijama te stoga korektnije odražavaju stvarno stanje na tržištu rada,

odnosno kao glavnu odrednicu nezaposlenosti uzima neaktivnost na tržištu rada, što je vrlo slično ILO definiciji nezaposlenosti.

U Hrvatskoj je proteklih desetljeća prisutan stalan porast registrirane nezaposlenosti, što, uz ostalo, potvrđuje kako je i u devedesetima, ali i danas, aktualno određenje nezaposlenosti iz osamdesetih koje ju je već tada kvalificiralo kao opću pojavu, odnosno jedan od najozbiljnijih i najteže rješivih problema s kojim se suočava hrvatsko društvo. Uvid u kretanje opće stope nezaposlenosti i stope nezaposlenosti mladih dobit ćemo ako usporedimo podatke od 2000. godine naovamo (*Tablica 2*).

Tablica 2. Ukupna stopa nezaposlenosti i nezaposlenost mladih (%)

	Ukupna stopa (HZZ)	Ukupna stopa (ARS)	Mladi (15 – 24) (HZZ)	Mladi (15 – 24) (ARS)	Žene (15 – 24) (HZZ)	Muškarci (15 – 24) (HZZ)
2000.	21,0	17,0	30,4	33,1	33,4	32,9
kolovoz 2003.	18,2	18,2	35,5	-	34,7	36,7

Izvor: HZZ, 2001. i 2003.

U usporedbi s podacima za kolovoz 2003. godine vidljivo je da je došlo do pada ukupne nezaposlenosti, ali i do povećanja stope nezaposlenosti mladih, tj. ukupna nezaposlenost je pala na 18,2%, dok je nezaposlenost mladih porasla za 5%. Od 2000. je došlo do blage konverzije s obzirom na spolnu strukturu nezaposlene mladeži: 2000. je bilo 1,5% više nezaposlenih djevojaka, dok nam podatci iz kolovoza 2003. govore o 2% više nezaposlenih mladića (HZZ, 2001. i 2003.).

Ovakav porast stope nezaposlenosti mladih uvelike iznenađuje ako, uz nepovoljne demografske trendove (smanjenje broja mladih u ukupnom stanovništvu i *brain drain* koji je u posljednjem desetljeću osobito snažno pogodio Hrvatsku), uzmemo u obzir i razloge gospodarske prirode, tj. velik broj osoba srednje i starije dobi koje su se prijavile službama za zapošljavanje zbog brojnih stečajeva. Uspoređivanjem stopa nezaposlenosti mladih u europskim državama i Hrvatskoj možemo zaključiti koliko je situacija sa zapošljavanjem mladih u Hrvatskoj uznemirujuća. Primjerice, Austrija ima stopu nezaposlenosti mladih od 7,2%, Slovenija 14,8%, Njemačka 9,3%, Češka 15,4% (HZZ, 2003.). Kvalifikacijska struktura nezaposlene mladeži prikazana je u *Tablici 3*.

Tablica 3. Kvalifikacijska struktura mladih nezaposlenih osoba (%)

	NKV	PKV	KV	Četverogodišnje škole	VŠS	VSS
2000.	13,2	5,4	46,4	31,7	1,4	1,9
2002.	13,6	5,4	46,6	31,5	1,5	2,0

Izračun je izradio Josip Gamberožić, HZZ

Najviše zabrinjava razmjerno visok udio nekvalificiranih radnika u stopi nezaposlenosti mladih, budući da ova kategorija u Hrvatskoj ima ograničeni pristup obrazovanju i

legalnom poslu (vrlo velik dio nekvalificiranih radnika radi na “sivom tržištu”), te ne postoji izravna mjera poticanja njihova zapošljavanja. Među obrazovanim nezaposlenim mladima dominantna je skupina s diplomom iz društvenih i humanističkih znanosti. Razlog za to možemo naći u masovnim upisima na pripadajuće fakultete, te nemogućnost tržišta rada da apsorbira sve diplomirane radnike društveno-humanističkog usmjerenja.

Pomanjkanje radnog iskustva čest je uzrok nezaposlenosti mladih jer poslodavci, u pravilu, radnika bez radnog iskustva smatraju manje poželjnim. Iz *Tablice 4* vidi se blago opadanje mladih osoba bez radnog iskustva koje su registrirane u HZZ-u.

Tablica 4. Stopa nezaposlenosti mladih bez radnog iskustva (%)

	Ukupno	Žene	Muškarci	NKV	PKV	KV	Četverogodišnje škole	VŠS	VSS
2000.	62,3	30,2	32,1	9,1	1,7	28,7	21,1	1,3	1,6
2002.	53,2	27,5	25,7	8,1	1,7	23,3	18,9	1,2	1,1

Izračun je izradio Josip Gamberozić, HZZ

Ovaj pozitivan pomak najvećim dijelom možemo pripisati prilagodbi definicije nezaposlenosti ILO-standardima (u kolovozu je na razini Republike za sve dobne skupine iz registra HZZ-a brisano čak 12.719 osoba zbog nezadovoljavanja ILO-definicije nezaposlenosti) (*Novosti iz županije ...*, 2003.) i učinku vladina programa za poticanje zapošljavanja, o čemu će biti riječi nešto kasnije. Nesigurnost tržišnoga položaja osoba koje prvi put traže posao odražava se i u činjenici da mlađe osobe imaju veću vjerojatnost potpisivanja ugovora o radu na određeno vrijeme, nego stariji radnici.

U usporedbi s općom nezaposlenošću, nezaposlenost mladih karakterizira kratkotrajna nezaposlenost. S obzirom na trajanje nezaposlenosti, posao najdulje čekaju nekvalificirani radnici i osobe sa završenom četverogodišnjom školom (najvećim dijelom maturanti gimnazije – 12-18 mjeseci). Slijede polukvalificirani radnici (6-12 mjeseci), mladi s višim obrazovanjem (6-9 mjeseci), te visoko obrazovana mladež (3-6 mjeseci). Trajanje nezaposlenosti, osim o stupnju obrazovanja ovisi i o spolu te o dobi. Nezaposleni mladići su 2002. godine u prosjeku čekali na posao 172 dana (dobna skupina od 15. do 19. godine) ili 257 dana (19. do 24. godine), dok su nezaposlene djevojke u prosjeku na posao čekale 205 dana (dobna skupina od 15. do 19. godine) ili 353 dana (19. do 24. godine).¹⁶

Unatoč činjenici da je hrvatska mladež u nepovoljnoj situaciji, hrvatsko društvo još uvijek nije u dovoljnoj mjeri svjesno problema mladih, a specifični problemi mladih vrlo su rijetko prepoznani u kontekstu nezaposlenosti mladih. Ovi problemi, primjerice, uključuju pomanjkanje mehanizama koji bi omogućili postupni prelazak mladih iz pasivnoga u aktivni dio populacije, nepostojanje procesa za stjecanje radnog iskustva potrebnog za prvo zaposlenje te nedostupnost financijske pomoći za poduzetničke inicija-

¹⁶ Izračune je izradio Josip Gamberozić, HZZ.

tive. Treba osmisлити projekte prezentacije problema mladih u nepovoljnoj situaciji i mladih u rizičnoj situaciji putem elektroničkih i pisanih medija. Aktivno je građanstvo moguće jedino unutar institucionalnog okvira koji je osjetljiv prema potrebama mladih, spreman izići ususret potrebama mladih te opskrbljivati mlade svim sredstvima za izražavanje njihovih potreba i ideja, kao i davanje doprinosa zajednici u kojoj žive. Problemi mladih u Hrvatskoj zahtijevaju veću transparentnost i novi model javnog menadžmenta, koji bi trebao uključivati i vladine i nevladine organizacije. Kao što kaže M. Jelušić (2000.: 18), “ulogu države u životu pojedinca, uz ostalo, oblikuju i naslijeđeni sociokulturni i vrijednosni sustavi. U Hrvatskoj još uvijek postoji kombinacija nekadašnjega socijalističko-kolektivističkoga i suvremenoga kapitalističko-individualističkoga, europskog sustava vrijednosti, a po njima bi država trebala imati važnu ulogu u socijalnoj sferi. Zato je u tranzicijskim reformama nužno naći optimalni odnos miješanja države u toj sferi”.

Zamjetno je i pomanjkanje dijaloga između socijalnih partnera, kooperacija između socijalnih partnera još je uvijek na elementarnoj razini, a utjecaj koji pojedini socijalni partner može ostvariti u pregovorima vrlo često ovisi o količini političke moći koju posjeduje. Djelotvoran bi program zapošljavanja mladih trebao uključivati potporu nacionalnoj mobilnosti, razmjenu projekata i pilot-projekte, nacionalnu i transnacionalne mreže, razvoj lingvističkih i kulturalnih vještina, kao i diseminaciju primjera dobre prakse (Ured Predsjednika RH, 2001.). Suradnja obrazovnog sustava, sustava zapošljavanja i tržišta rada nedovoljno je jaka te ne pomaže učenicima i studentima u djelotvornijem profesionalnom usmjerivanju i procesu traženja posla. Sustav profesionalne orijentacije trenutačno postoji samo u okviru HZZ-a, no svakako bi trebao biti dostupan i u okviru obrazovnog sustava. Nedjelotvorna i slaba suradnja sustava obrazovanja i sustava zapošljavanja te nepostojanje sustava profesionalne orijentacije u okviru obrazovnog sustava dovodi do toga da se učenicima nude zanimanja koja im ne mogu pomoći u nalaženju posla, te se, vezano uz to, ekonomiji ne nudi šansa za oporavak. Poznato je da se svi problemi bolje rješavaju (i sprečavaju) ako im se prilazi u ranim fazama i putem suradnje i monitoringa institucija i svakog pojedinca. Sustav monitoringa u Hrvatskoj nije dovoljno razvijen te je stoga pomoć, koju nezaposlena mladež u ovom trenutku može dobiti, neprimjerena.

Pasivno ponašanje nezaposlenih osoba u traženju posla izrazita je značajka nezaposlenih osoba u Hrvatskoj. “Istraživanje o stavovima javnog mnijenja prema posljedicama privatizacije pokazalo je da su ispitanici upravo očuvanje radnih mjesta vrednovali kao najpoželjniji cilj privatizacije, koji nije nimalo ostvaren” (Peračković, 2000.: 56). Niska mobilnost radne snage većinom je rezultat tradicionalnog mentaliteta koji očekuje “jedan posao za cijeli život”. Nezaposleni u Hrvatskoj često nisu voljni koristiti instrumente koji su im na raspolaganju za traženje posla – očekuju da im posao bude dan, a ne da ga traže. Primjerice, u kolovozu 2003. godine 77,4% osoba brisane su iz evidencije HZZ-a zbog zaposlenja, a čak 22,6% osoba zbog neaktivnosti (nedolaska na skupno informiranje ili individualno savjetovanje, odbijanja posla i drugih oblika nesuradnje sa savjetnikom za zapošljavanje) (Matković, 2003.). Ovakvo je stanje razvidno i iz istraživanja mobilnosti mladih, što ga je u okviru studije *Mladi uoči trećeg milenija* provela Helena Štimac-Radin. Naime, mladi su u najvećem broju izrazili želju za poslom ili u mjestu boravka ili u bližoj okolici (67,7%), a dobro plaćeni posao pokazao se najvećim poticajem za prihvaćanje posla izvan stalnog mjesta boravka. Profesionalna je mo-

bilnost također nisko izražena; posao izvan struke prihvatilo bi 42,6% mladih pod uvjetom da je dobro plaćen, 22,5% ako su uvjeti rada dobri, a 19% ako je posao zanimljiv i poticajan (Štimac-Radin, 2002.: 248).

Problematična je i nedostatnost pristupa opsežnim i relevantnim informacijama o različitim mogućnostima zapošljavanja, privatnim posredništvima za zapošljavanje i dodatnom usavršavanju koje se nudi na hrvatskom tržištu rada. Osobito je izražen problem velika ovisnost mladih o pomoći javnih institucija i njihova nerealistično visoka očekivanja. Velik je problem i nerazvijenost rane identifikacije problema i pomanjkanje *know-how* vještina (vještina djelotvornog traženja posla i predstavljanja poslodavcu). Mladima nedostaje znanje o tome da i oni sami mogu i trebaju biti poticatelji promjena i stvaratelji vlastitih poduzetničkih projekata kojima će riješiti svoje probleme zapošljavanja, a time i društvene probleme, jer kapitalistički orijentirani poslodavci traže radnu snagu koja je sposobna efikasno reagirati u tržišnim uvjetima.

Ne samo zbog visoke stope nezaposlenosti (koja je, uz nemogućnost realizacije znanja i vještina stečenih tijekom školovanja, dovela i do znatnog iseljavanja najobrazovnijeg dijela mlade populacije), nego i zbog znatnoga tehnološkog, odnosno gospodarskog zaostajanja, kao i snižavanja općega socijalnog standarda, položaj mladih u Hrvatskoj teško možemo uspoređivati s društvenim položajem mladih u visokorazvijenim europskim zemljama. U zapadnoeuropskim zemljama rast nezaposlenosti ponajprije je bio uvjetovan tehnološko-organizacijskim inovacijama, naglim rastom primjene novih tehnologija koje su promijenile strukturu zanimanja, odnosno informatičkom revolucijom i njezinim kompleksnim posljedicama po cjelokupno gospodarstvo, dok je u Hrvatskoj na djelu bio drukčiji proces, tj. istodobno postojanje nekoliko razloga nezaposlenosti, koji su tipični za zemlje u razvoju. Strukturalna nezaposlenost, čije su karakteristike niska ekonomska aktivnost i nerazmjer ponude i potražnje radne snage (s viškom na strani ponude) jedan je od glavnih razloga nezaposlenosti. Konkretno, strukturalna se nezaposlenost odražava u niskoj potražnji radne snage, što je rezultat restrukturiranja vlasništva i nesuglasja zahtjeva tržišta rada i vještina nezaposlenih (još uvijek nalazimo škole koje nude zanimanja koja su nestala s tržišta rada, te na taj način nemaju funkciju obrazovanja i osposobljavanja za zanimanje, nego pukog osiguranja egzistencije obrazovnih ustanova). Hrvatsko tržište rada ima slabe mogućnosti apsorpcije radne snage i nalazi se u stagnaciji. Strukturalna nezaposlenost jedna je od glavnih značajki i najvećih izazova s kojima se suočava hrvatsko društvo, javni je sektor reduciran, a privatni se još nije dovoljno razvio da bi apsorbirao ponudu radne snage. U ruralnim se područjima važni čimbenici nezaposlenosti odnose na tehnološko-ekonomsku redundantnost uzrokovanu posljedicama rata.

Glavni su problemi hrvatskoga gospodarstva održivost budućeg rasta i poboljšanje konkurentnosti. Jaz između niskih dohodaka i težnji stanovništva može pomiriti samo visok rast temeljen na produktivnosti. Priključenje Europskoj uniji prilika je za napredak ako se izdrži pritisak konkurentnosti EU-a. Konkurentnost određuju (1) kvaliteta izravne poslovne okoline, (2) kvaliteta šire društvene i ekonomske okoline te (3) inovacijske i investicijske sposobnosti poduzeća. Iako su nominalne plaće u Hrvatskoj i četiri puta niže nego u Europskoj uniji, u odnosu na druge zemlje kandidatkinje za EU, prosječni je trošak rada u Hrvatskoj 54% viši. U tome nas je pretekla samo Slovenija. Prosječni ukupni trošak rada u industriji tako je samo 26% troška rada u Europskoj uniji, ali

je u odnosu na prosjek zemalja kandidata 74% viši. Drugim riječima, prema trošku rada ne možemo konkurirati Europskoj uniji, osobito u situaciji u kojoj sve kandidatkinje u odnosu na EU imaju 7-33% niže jedinične troškove rada. Kod ovoga osobito treba voditi računa o činjenici da je produktivnost u Hrvatskoj u znatnoj mjeri rasla zbog pada zaposlenosti. Hrvatski BDP po zaposlenom, uz paritete kupovne moći, iznosio je 20.500 eura, a BDP po stanovniku 6.800 eura. To je rezultat vrlo niske stope zaposlenosti i neiskorištenih radnih potencijala. Hrvatska je postigla najbolje rezultate u makroekonomskoj stabilnosti, a najgore na području zaposlenosti. Stabilan makroekonomski okvir ključan je za dugoročno planiranje i poduzetničko investiranje. Pozitivna je strana niska inflacija, koja je 2002. bila 2,2%. Prema makroekonomskoj stabilnosti Hrvatska je u *Globalnom izvješću o konkurentnosti* zauzela 41. mjesto, što je znatno više nego 58. mjesto po ukupnoj konkurentnosti (Milovan, 2003.).

Konkurentnost Hrvatske na međunarodnom tržištu uvelike je smanjena i sivom ekonomijom, koja se u Hrvatskoj pojavljuje u mnogo oblika: najprije od nelegalnog obavljanja djelatnosti, preko prodaje roba i pružanja usluga “na crno” te obavljanja različitih radnji s ciljem izbjegavanja plaćanja propisanih obveza, odnosno poreza, pririza i doprinosa. Nezakonito zapošljavanje samo je jedan od javnih oblika “sive ekonomije”. Sivo gospodarstvo i rad na crno u Hrvatskoj čine 25-30% BDP-a. Stoga se procjenjuje da je svaka treća kuna zarađena na crno i da svaki dan 120.000 ljudi radi nelegalno. Te su procjene izrečene na okruglom stolu “Manjkavost propisa u sprečavanju rada na crno”, koji je organizirala Hrvatska obrtnička komora (Bohutinski, 2003.). Najviše se na crno radi u graditeljstvu, brodogradnji, trgovini, ugostiteljstvu i turizmu. Neformalni sektor većinom nudi nisko kvalificirane poslove i zapošljava uglavnom mlade ljude, koji kad jednom u njega budu uhvaćeni, teško nalaze izlaz, uz potencijalnu posljedicu da ih siva ekonomija “dekvalificira”. Siva ekonomija u velikoj je mjeri povezana sa sljedećim fenomenima: (1) naslijeđenim nepoštovanjem pravnih propisa, koje je ostalo iz vremena prije tranzicije jer nestanak starog režima nije donio promjene u navikama i vrijednostima poslovanja; (2) slabim ekonomskim rastom i fragmentiranim formalnim institucijama koje su potpomogle nezakonito ponašanje u obliku korupcije, finansijskih prijevara, utaje poreza, krijumčarenja; (3) radnici katkad preferiraju rad na crnom tržištu jer bi u protivnom izgubili neke oblike socijalnih prava, kao što je novčana naknada za vrijeme nezaposlenosti, jeftiniji prijevoz, porezne olakšice i sl.; (4) poslodavci pokušavaju izbjeći velike zahtjeve radnog zakonodavstva (radnička prava, socijalno i zdravstveno osiguranje i druge doprinose).

Za radnike svih dobnih skupina vrijedi pravilo da je teže naći posao što je osoba dulje nezaposlena jer dolazi do gubitka vještina te moralnih i psiholoških šteta, ali mladi se suočavaju i s dodatnim rizicima – rana nezaposlenost može trajno utjecati na produktivnu sposobnost osobe. Nezaposlenost mladih prepoznana je kao ozbiljan društveni problem, ali također ima i druge posljedice. Zbog toga što radna okolina osigurava mogućnosti za učenje, pokazivanje inicijative, te razvoj socijalnih kontakata i samoostvarenje, može se očekivati da nezaposlenost ima utjecaj na razvoj, čak i na individualno zdravlje pojedinca. Mladi su osobito ranjivi u pogledu negativnih posljedica nezaposlenosti jer je riječ o razdoblju života obilježenom psihosocijalnim razvojem i oblikovanjem identiteta. Usto, ono obično uključuje niz prijelaznih statusa. Kašnjenje u prelasku iz škole na posao može potaknuti proces socijalne ekskluzije, što za pojedine mlade ljude može imati dugoročne posljedice. Nekoga, pak, moguće poteškoće pri nalaženju

posla ohrabruju da nastavi školovanje i postigne višu razinu obrazovanja, što može rezultirati višim zaradama u budućnosti. Za mlade koji nemaju mogućnost ostvarenja visokih zarada i nastavka školovanja, posljedica nezaposlenosti može biti dugoročno urušavanje i kanaliziranje frustracija u ovisnost, kriminal i samoubojstvo. Barijere zapošljavanju mogu blokirati mladu osobu u prelasku iz adolescencije u odraslost, što uključuje i zasnivanje vlastite obitelji, a to možemo povezati s velikom vjerojatnošću nastavka depopulacijskog trenda u Hrvatskoj.

Društveni napredak temelji se, većim dijelom, na spremnosti i sposobnosti civilnog društva za uključivanje mladih u obnovu i izgradnju postojećeg stanja te dizajniranje budućnosti cijele zajednice. Visoka razina nezaposlenosti mladih može dovesti do otuđenosti od društva i demokratskih i političkih procesa, što može biti vezano i uz socijalne nemire. Istodobno, kako rastu globalizacijski pritisci na život mladih ljudi u cijelome svijetu, pa tako i kod nas, raste i globalna potreba za sudjelovanjem mladih u lokalnim, regionalnim i globalnim društvenim ekonomskim i političkim odnosima. Mladi su 1999. godine precizno detektirali ne samo najveće probleme hrvatskog društva, poput nezaposlenosti i odsutnosti gospodarskog razvoja, nego i neprimjerenu reakciju države, ali i društva, na rezistentnu pojavu masovne i dugoročne nezaposlenosti i mnogostruke socijalne i sociopsihološke posljedice koje iz toga proizlaze. Stoga je razumljiva i frustracija koja je proizišla iz nemogućnosti realiziranja radne uloge kao važnog socijalizacijskog čimbenika u tranzicijskom procesu prelaska iz mladosti u stanje odraslosti, ali i apatija koja zahvaća mlade ljude, a manifestira se zaobilazanjem društvenih i političkih angažmana i gubljenjem povjerenja u bitne institucije sustava, ali i povećanoj spremnosti za napuštanjem zemlje u potrazi za zaposlenjem. Jedna od specifičnih posljedica visoke nezaposlenosti u nas, s dalekosežnim implikacijama za cjelokupno društvo jest odlazak mladih kadrova iz Hrvatske (Štimac-Radin, 2002.: 249).

Objektivan temelj sociološke definicije mladeži jest specifično mjesto koje ova socio-demografska skupina zauzima u sustavu socijalne reprodukcije i razvoja. Specifičnost mladih jest u tome što oni još nisu potpuno integrirani dijelovi društva. Stoga se mlade definira kao subjekt koji se tek pojavljuje u procesu socijalne reprodukcije, i to ne samo materijalne produkcije nego i distribucije, razmjene, potrošnje i proizvodnje samog humaniteta te ljudskih intelektualnih i fizičkih resursa. Jedinstvo svih sfera u procesu socijalne produkcije nužan je uvjet za reprodukciju, budući da će promjena u jednoj nužno utjecati na promjene u drugim sferama. Razvoj mladeži je važan čimbenik za socijalnu stabilnost u smislu reprodukcije socijalnih struktura, procesa i veza unutar okvira integracije društva. Jedna od najtežih posljedica starenja populacije i "odljeva mozgova" (*brain drain*) odnosi se na gubljenje spone među naraštajima, ne samo u smislu gubljenja karika za prenašanje vrijednosnih obrazaca određenog društva, nego i u smislu narušavanja postojećeg obrasca brige za starije članove društva (međugeneracijske solidarnosti) i ugrožavanja stabilnosti mirovinskog sustava, koji je kod nas već znatno narušen time što na jednoga zaposlenog dolaze dva neaktivna člana društva.

Legislativa i programi zapošljavanja

Stupanj tehnološkog razvoja, društvene razvijenosti, socijalne svijesti i stupanj administrativnog reguliranja najvažniji su čimbenici promjena u trendovima nezaposle-

nosti (Barišić, 2000.: 75). “Pravo na rad, odnosno razina zaštite tog prava, jedno je od temeljnih postignuća razvijenih demokracija i jedna od najneposrednijih pokazatelja civilizacijske razine koju neka država doseže. Prava vezana uz rad donosi i Ustav Republike Hrvatske: Svaki građanin ima pravo, pod jednakim uvjetima, sudjelovati u obavljanju javnih poslova i biti primljen u javne službe (članak 44. Ustava). Svatko ima pravo na rad i slobodu rada. Svatko slobodno bira poziv i zaposlenje i svakomu je pod jednakim uvjetima dostupno svako radno mjesto (članak 54. Ustava)” (Prpić, B., 2000.: 48). “Ipak, ova ustavna odredba ne podrazumijeva i zbiljsko jamstvo radnog mjesta. Naprotiv, u uvjetima tržišnoga gospodarstva ovakvo ustavno jamstvo prava na rad predstavlja pravo i slobodu poduzimanja gospodarskih djelatnosti. Stoga se težište odgovornosti za gospodarski napredak društva stavlja na građanina kao pojedinca, dok zadaće države prije svega predstavljaju osiguranje poštovanja pravila tržišne utakmice kao i ograničene intervencije mjerama ekonomske politike” (Jelušić, 2000.: 15). Novim zakonom o radu (ZOR), izjednačeni su uvjeti za bilo koji oblik rada, izjednačena su prava radnika u slučaju otkaza, bez obzira na status njihovih poslodavaca, poboljšana je položaj sindikalnih povjerenika i predstavnika. Fleksibilno tržište rada jedno je od preduvjeta zdravoga gospodarstva. Zbog tih je razloga u prijedlogu ZOR-a osobita pozornost posvećena agencijama za posredovanje pri zapošljavanju, te radu na izdvojenim mjestima, institutima koji će dodatno afirmirati ostale institute uređene Zakonom (nepuno radno vrijeme, preraspodjela radnog vremena). Tranzicija i otvaranje tržišta u Hrvatskoj rezultirali su nekim inovacijama koje mogu znatno pomoći nezaposlenim osobama u traženju posla. Ovo je većinom vezano uz otvaranje privatnih internacionalnih agencija za zapošljavanje u Hrvatskoj. Ovo predstavlja znatnu pomoć nezaposlenima budući da, prema Zakonu o zapošljavanju (*Narodne novine*, 96/02), poslodavci više nisu dužni objavljivati svoje prijave o potrebi za radnicima pri HZZ-u, nego mogu birati između HZZ-a, privatnih agencija za zapošljavanje, *job* portala i sličnih organizacija.

Stagnantna priroda hrvatskog tržišta rada također se očituje u ograničenom zapošljavanju. Podatci o zapošljavanju u Hrvatskoj pokazuju slabe šanse nezaposlenih da dobiju posao. Podatci iz *Analitičkog biltena* Hrvatskoga zavoda za zapošljavanje, u kojem je, između ostalog, analiziran sastav stanovništva i radne snage u nekim europskim zemljama u 2002. godini pokazuju da najvišu stopu zaposlenosti stanovništva radne dobi među analizom obuhvaćenim zemljama ima Island, čak 85%. Slijede Švicarska sa stopom zaposlenosti stanovništva radne dobi od 78,9%, Norveška 77,3%, Danska 76,4%, Nizozemska 74,5%, Švedska 74%. Među tranzicijskim zemljama, po visini stope zaposlenosti stanovništva radne dobi prednjači Češka sa 65,6%, susjedna Slovenija ima tu stopu zaposlenosti od 64,3%, Estonija 61,7%, a nešto malo veću stopu od 60% imaju i Litva i Latvija, dok je Rumunjska na 58,6%, a Mađarska 56,5% (HZZ, 2003.: 14).

Proporcija zaposlenih na određeno vrijeme niska je i odražava nevoljkost poslodavaca za nova zapošljavanja. S druge je strane proporcija zaposlenih na neodređeno vrijeme visoka, što pokazuje visoku razinu zaštite posla u Hrvatskoj. Dva su glavna razloga za ovu situaciju: prepreke za ulazak novih firmi na tržište rada i prepreke za širenje postojećih poduzeća. Specifični čimbenici uključuju nepovoljno investicijsko ozračje i siromašno poslovno okruženje, rigidnosti tržišta rada kao i previsoke namete na rad.

Rutkowski (2003: 15) navodi da je za ulazak poduzeća na tržište u Hrvatskoj potrebno 14 procedura (7 u Latviji i 9 u Sloveniji), vrijeme ulaska je 58 dana (26 u Poljskoj, 35 u Sloveniji), a monetarna cijena iznosi 34% BDP-a *per capita* (7% u Sloveniji, 17% u Bugarskoj). Stoga ključ za reduciranje nezaposlenosti nije u zaštiti starih poslova, nego u uklanjanju zapreka za nove poslove. Stopa kreiranja novih poslova u Hrvatskoj iznosi 3,5%, u Litvi 10%, a u Bugarskoj 7%. Rješenje je ili u rastu postojećih poduzeća, ili u stvaranju većeg broja manjih poduzeća, tj. treba pokrenuti proces intenzivnog restrukturiranja poduzeća putem zatvaranja starih i otvaranja novih poduzeća, s time da broj novih poslova mora prelaziti broj ukinutih poslova.

U hrvatskom sustavu poticanja zapošljavanja na makrorazini, gledano iz perspektive cjelokupnog sustava zapošljavanja, najčešći su pristupi koji ili povećavaju potrebu za radnom snagom (*demand oriented approaches*) ili poboljšavaju mehanizme za zapošljavanje dugotrajno nezaposlenih osoba. Godine 1998. (program je trajao dvije godine) te početkom 2002. (program je još na snazi), hrvatska je Vlada uvela *Program poticanja zapošljavanja*. U paketu od šest mjera tri su mjere usmjerene na poticanje zapošljavanja više dobnih skupina (te se one mogu upotrijebiti i za zapošljavanje mladih), jedna je mjera usmjerena na poticanje zapošljavanja osoba srednje i starije životne dobi, a dvije su mjere izravno usmjerene na poticanje zapošljavanja mladih ("S faksa na posao" i "Iz učionice u radionicu"). Mjere koje se mogu koristiti za zapošljavanje mladih jesu:

- "S faksa na posao" – poslodavcima nudi poticaj za zapošljavanje visoko obrazovanih osoba do 27 godina života.
- "Iz učionice u radionicu" – nudi poticaj za zapošljavanje KV i VKV radnika koji su šest mjeseci ili duže u evidenciji HZZ-a ili će u tekućoj školskoj godini završiti školovanje, a imaju manje od 30 godina života.
- "Učenjem do posla za sve" – nudi poticaj za uvođenje u posao osoba koje su u određenoj djelatnosti radile kraće od godinu dana.
- "Šanse i za nas" – poticaj usmjeren na zapošljavanje osoba invalida i drugih osoba ograničene zapošljivosti.
- "Posao za branitelje" – ciljnu skupinu čine nezaposleni hrvatski branitelji te udovice i djeca poginulih i nestalih branitelja.

O djelotvornosti i privlačnosti navedenih programa poslodavcima najlakše ćemo zaključiti usporedbom s podacima iz *Tablice 5*.

Zasad je najučinkovitija mjera "Učenjem do posla za sve", no moramo uzeti u obzir da navedenu mjeru mogu koristiti sve dobne i kvalifikacijske strukture, pa ne možemo izvesti opći zaključak da je to i najkorisnija mjera za poticanje zapošljavanja mladih. No, ipak iznenađuje razmjerno mali broj zaposlenih osoba po mjerama koje su usmjerene isključivo na zapošljavanje osoba mlađih od 27 godina ("S faksa na posao"), odnosno mlađih od 30 godina ("Iz učionice u radionicu"), preko kojih je od početka pokretanja programa ukupno zaposleno 3.339 osoba. Kao dodatak ovom programu HZZ nudi i niz savjetovanja, usmjerenih na područja koja nisu vezana uz znanja iz područja struke, a mogu povećati zapošljivost osobe. Nova je strategija usmjerena na individualan pristup nezaposlenoj osobi, a uključuje skupna informiranja, individualna savjetovanja, ra-

dionice vezane uz stjecanje vještina pisanja životopisa i razgovora s poslodavcem. U ovu su strategiju također uključeni elementi poboljšavanja motivacijskog sklopa i radnih navika nezaposlenih osoba. Vrijedna je inicijativa i pokretanje Programa prekvalifikacije i zapošljavanja u obrtničkim zanimanjima radi bržeg zapošljavanja i samozapošljavanja te usklađivanja kvalifikacijske strukture sa stvarnim potrebama obrtnika u Hrvatskoj od strane Ministarstva za obrt, malo i srednje poduzetništvo.

Tablica 5. Broj zaposlenih osoba po pojedinim programima poticanja zapošljavanja

	“S faksa na posao”	“Iz učionice u radionicu”	“Učenjem do posla za sve”	“Šanse i za nas”	“Posao za branitelje”
1.3.2002.-30.9.2003.	2.495	844	2.230	118	4.573

Izvor: Do 30. rujna 2003. po programu zaposleno 35.999 osoba

Zaključak

Jedna od velikih poteškoća kod svih pokušaja da se počnu rješavati neki problemi mladih u obrazovanju i zapošljavanju jest nedostatak pouzdanih podataka, ili potpuni izostanak bilo kakvih potrebnih informacija. Metodologija sustavnog prikupljanja podataka je slaba, ne tiče se relevantnih informacija ili uopće ne postoji. Također je naglašen i nedostatak dostupnih informacija o samoj mladeži, njezinim pravima i mogućnostima.

Iako je nedvojbeno da je svaki novi naraštaj hrvatskog stanovništva sve obrazovnije, možemo ustvrditi da postojeći obrazovni sustav pruža vrlo ograničene mogućnosti u kasnijim fazama. Osobito je važno naglasiti problem horizontalne i vertikalne mobilnosti unutar obrazovnog sustava. Srednjoškolski je sustav suočen s najviše problema, koji uključuju mnoge formalne nedostatke: rigidnost programa koji se teško prilagođuju interesima korisnika, neprikladne i zastarjele škole i oprema, kao i očito materijalno siromaštvo. Slabo su razvijeni i kriteriji i instrumenti za ocjenjivanje postignuća obrazovnog sustava. Nema savjetodavnih službi za srednjoškolce i studente koje bi pomogle prepoznati probleme na vrijeme i pružiti obavijesti o mogućoj profesionalnoj pomoći i rješavanju problema. Mladi su također prisiljeni uložiti puno truda kako bi stvorili prikladne kontakte i našli potrebne informacije koje bi im pomogle da iskoriste svoja prava i mogućnosti.

Osobit je problem i neprikladna uključenost socijalnih službi i lokalnih zajednica u stvaranju mehanizama socijalne potpore i integracije. Primjerice, škole većinom nisu upoznane s aktivnostima centara za socijalnu skrb koji su namijenjeni obiteljima i djeci, što je osobito porazno s obzirom da je riječ o ustanovama kroz koje prolazi velika većina mladih.

Veze između obrazovanja i zapošljavanja još su uvijek jako krute i formalizirane. Taj je problem još izraženiji što tržište rada zahtijeva veću fleksibilnost od radnika. Cjeloživotne prilike radnicima da razviju nove vještine i poboljšaju svoje kvalifikacije,

nužne su i mogu pružiti sigurnosnu mrežu onima koji postanu zarobljenima u ranjivim situacijama, kao što su oni s niskom razinom obrazovanja i siromašni.

Položaj mladih u Hrvatskoj alarmantan je jer se, kad je riječ o problemu nezaposlenosti, najčešće ističe problem nezaposlenosti osoba srednje dobi, a ne uviđa se po privredni razvoj nepovoljan utjecaj velikog broja mladoga neaktivnog stanovništva. Imajući na umu i pokazatelje s drugih područja života mladih, možemo zaključiti da Hrvatskoj nedostaje integralna strategija poboljšanja položaja mladih u društvu. Neuralgične točke hrvatskog sustava zapošljavanja na kojima bi svakako trebalo poraditi možemo podijeliti na nekoliko razina: (1) socijalnu koja uključuje podizanje svijesti javnosti o problemima mladih u današnjem društvu i poticaj mladima da vlastitim inicijativama poboljšaju svoj društveni položaj, tj. prijeđu iz neaktivnoga u aktivan dio društva; (2) razvoj djelotvornog sustava savjetovanja, profesionalnog usmjerivanja (*career guiding*) i motivacijskog treninga; (3) olakšavanje pristupa sustavu prekvalifikacije kako bi osoba stekla znanja i vještine potrebne na tržištu rada – rad na približavanju hrvatske ekonomije ekonomiji utemeljenoj na znanju (*knowledge based economy*) i pomoć mladima pri pokretanju samostalne djelatnosti sustavom inkubatora; (4) razvijanje potencijala volonterskog rada u sljedećim područjima: obnovi infrastrukture u područjima stradalim u ratnim razaranjima, osiguravanju pomoći udaljenim i izoliranim regijama, pošumljivanju i zaštiti okoliša, socijalizaciji liječenih ovisnika, brizi za osobe koje trebaju posebnu skrb; (5) od Hrvatske kao tranzicijske zemlje očekuje se borba protiv korupcije, transparentan pravni okvir, stvaranje djelotvorne infrastrukture i uspostavljanje povoljne okoline za posao (*business friendly environment*), tj. treba maknuti zapreke zapošljavanju u manjim poduzećima i osloboditi samozapošljavanje (poduzetništvo) trenutačnih barijera koje ga sputavaju (rigidan zakon, korupcija, birokracija). Nužno je osigurati mehanizme opsežnih istraživanja tržišta rada koja bi prikupljala podatke iz različitih izvora (i vladinih i nevladinih), kao i mišljenja stručnjaka, kako bi se izgradio sustav monitoringa nezaposlenosti i zapošljavanja mladih u Hrvatskoj. Sadašnja situacija, zbog fragmentiranih i nepovezanih informacija o sustavu zapošljavanja i nezaposlenosti ne nudi uvjete za cjeloviti uvid u tržišnu situaciju, a bez toga je nemoguće izraditi integralnu strategiju poboljšanja položaja mladih u Hrvatskoj.

Nacionalni program djelovanja za mlade bavi se upravo problemima obrazovanja i zapošljavanja u svom Radnom programu gdje je navedeno čak 30 mjera za poboljšanje situacije mladih u tim područjima, uz neke mjere neizravno vezane uz školovanje i zapošljavanje (Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2003.: 51-70). Svrha je tih mjera (1) osigurati otvoren, moderan sustav formalnog i neformalnog obrazovanja; (2) pružiti mladima priliku za stjecanje novih znanja i vještina, njihovo usavršavanje i cjeloživotno učenje; (3) osigurati ujednačavanje životnih mogućnosti i smanjivanje rizika od socijalne isključenosti i nejednakosti mladih; (4) poticati sve oblike zapošljavanja, samozapošljavanja i poduzetništva mladih, osobito u manjim mjestima i slabije razvijenim krajevima (Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2003.: 47-48).

Zaključno, sociogospodarsko stanje u Hrvatskoj danas je u bitnom određeno problemima podinvestiranosti, dezindustrijalizacije i visoke nezaposlenosti. Mladi naraštaj zahvaćen je tim procesima na početku najproduktivnijega životnog razdoblja. Put izlaska iz takvog stanja nalazi se u ulaganju u znanost, te reformi obrazovnog sustava i tržišta

rada. Mladi su temeljni društveni resurs i preduvjet razvoja cjelokupnoga društvenog života. Stoga oni s pravom od starijih naraštaja mogu tražiti potporu i priznanje za svoje potrebe i težnje.

Literatura

- Baranović, Branislava, Što mladi misle o obrazovanju?, u: Ilišin, Vlasta/ Radin, Furio (ur.), 2002.: *Mladi uoči trećeg milenija*. Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb: 203-218
- Barišić, Antun F., 2000.: Zapošljavanje i ubrzane tehnološke promjene, *Anali studentskog centra u Zagrebu*, (3): 75-79
- Blaug, Mark, 2001.: What are we going to do about school leavers?: Comment, *Vocational Training No. 22*, European Journal, CEDEFOP: 40-46
- Bohutinski, Josip, 30. svibnja 2003.: U Hrvatskoj nelegalno svakog dana radi 120.000 ljudi. Svaka treća kuna na crno, *Večernji list*, Zagreb
- Crnković-Pozaić, Sanja, 2002.: Nezaposleni koji rade: Radnici i poduzetnici iz sjene, *Financijska teorija i praksa*, (26) 1: 301-316
- Denied a future? Europe's Roma denied a future*, 12. ožujka 2003., <http://www.savethechildren.org.uk/pressrels/roma.html>
- Do 30. rujna 2003. po programu zaposleno 35.999 osoba*, 20. listopada 2003., <http://www.hzz.hr/hzz.asp?ID=4441>
- Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, 2003.: *Nacionalni program djelovanja za mlade*, Zagreb
- European Training Foundation, 2000.: *Report: Regional seminar on youth unemployment in South Eastern Europe*, Velingrad
- European Training Foundation, 2001.: *Vocational Education and Training in Croatia*
- European Training Foundation, 2002.: *Key indicators (Central and Eastern Europe)*
- European Training Foundation/ Human Resource Development Centre, 2003.: *Developing Common Approaches in Vocational Education and Training for Disadvantaged Young People in the Western Balkan Countries*, Sofija
- Getto, I., 1. veljače, 2003.: Iz regije za penzionere pobjeglo bi 69 posto mladih!, *Glas Slavonije*, Osijek
- Haralambos, Michael/ Holborn, Martin, 2002.: *Sociologija. Teme i perspektive*, Golden marketing, Zagreb
- Hoblaj, Petra, 2002. [nije objavljeno]: *Contemporary Issues and Difficulties of the Roma*. Cervia, Zagreb
- Hrvatska gospodarska komora, 2002.: *Obrazovni sustav u Republici Hrvatskoj*, Zagreb
- Hrvatski zavod za zapošljavanje, 2001.: *Godišnjak 2000.*, Zagreb
- Hrvatski zavod za zapošljavanje, 2003.: *Analitički bilten*, V (2), Zagreb

- Hrvatski zavod za zapošljavanje, 2003.: *Godišnjak 2002.*, Zagreb
- Ilišin, Vlasta, 1999.: *Mladi na margini društva i politike*, Alinea, Zagreb
- Ilišin, Vlasta/ Marinović Bobinac, Ankica/ Radin, Furio, 2001.: *Djeca i mediji*, IDIZ/DZZOMM, Zagreb
- Ilišin, Vlasta/ Radin, Furio (ur.), 2002.: *Mladi uoči trećeg milenija*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb
- Jedinični trošak rada je visok kao u EU, 17. rujna 2003.: *Večernji list*, Zagreb
- Jelušić, M., 2000.: Ustavna i zakonska jamstva prava na rad i slobode rada, *Anali studentskog centra u Zagrebu*, 3: 15 – 20
- Jokić, Tina/ Vukadin, Romana, 7. svibnja 2003.: Školu prekinulo 150.000 Zagrepčana, *Večernji list*: 16-17
- Kalogjera-Brkić, Ivana, 15. ožujka 2003.: Čak 75% ponavljača zadovoljno je životom, *Jutarnji list*: 44-45
- Lilek, Mirela, 11. srpnja 2003.: Država plaća školarinu za 5.000 ljudi bez osnovne škole, *Vjesnik*, Zagreb
- Lukšec, Marijana, 2002. [nije objavljeno]: *Poverty in Croatia as a Problem of a Country in Transition*. IUC, Dubrovnik
- Matković, Marijana, 22. listopada 2003.: U rujnu više od 307 tisuća nezaposlenih, *Vjesnik*, Zagreb
- Matković, Željka, 22. ožujka, 2002.: Kako se uči na sveučilištu, *Globus*: 44-49
- Milovan, Adriano, 18. rujna 2003.: MMF povoljno ocjenjuje gospodarska kretanja u Hrvatskoj, *Večernji list*, Zagreb
- Ministarstvo prosvjete i športa, 1993.: *Nastavni plan i program za osnovno obrazovanje odraslih*, Zagreb
- Ministarstvo prosvjete i športa, 2000.: *Izvišće o hrvatskom školstvu*, Zagreb
- Ministarstvo prosvjete i športa, 2002.: *Projekt hrvatskog odgojno-obrazovnog sustava za 21. stoljeće*, 2002., Zagreb
- Mitsos, Eirene; Browne, Ken, 1998.: Gender differences in education: the underachievement of boys, *Sociology Review*, (8) 1: 3-29
- Mrvoš, Bojana, 23. ožujka, 2001.: Razgovor: Demografkinja Alica Wertheimer-Baletić, redovita članica HAZU-a, o šokantnim demografskim podacima, *Novi list*, Rijeka
- Muštra, Maja, 2002. [nije objavljeno]: *Social Justice and Transition Societies: The Case of Croatian Society*, IUC, Dubrovnik
- National Observatory, 2001.: *Country Report: Croatia*
- Novosti iz županija i naših područnih službi*, 20. listopada 2003., <http://www.hzz.hr/hzz.asp?id=4137>
- OECD, 2001.: *Thematic Review of National Policies for Education*, Pariz
- OECD/ Centre for Educational Research and Innovation, 2001.: *The Well-Being of Nations: The Role of Human and Social Capital*, Pariz

- Peračković, K., 2000.: Psihosocijalni aspekti sigurnosti zaposlenja – od potrebe do političkog programa, *Anali studentskog centra u Zagrebu*, 3: 52 – 61
- Podaci o obrazovanju odraslih 2000/2001*, 2002. [nije objavljeno]: Birotehnika CDO, Zagreb
- Pravilnik o obavljanju djelatnosti u svezi sa zapošljavanjem izvan Hrvatskog zavoda za zapošljavanje, *Narodne novine*, 96/2002.
- Prpić, Branko, 2000.: Pravednija raspodjela poslova – preduvjet za smanjivanje nezaposlenosti, *Anali studentskog centra u Zagrebu*, 3: 48 – 52
- Prpić, Katarina, 2000.: Profesionalni i društveni položaj mladih istraživača, u: Prpić, Katarina: *U potrazi za akterima znanstvenog i tehnološkog razvoja*, Institut za društvena istraživanja, Zagreb
- Radford, John (ur.), 1998.: *Gender and Choice in Education and Occupation*, Routledge, London
- Rutkowski, Jan, 2003.: Does Strict Employment Protection Discourage Job Creation? Evidence From Croatia, *World Bank Research Paper 3104*, <http://econ.worldbank.org>
- Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2000.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb
- Statistički ljetopis Republike Hrvatske 2002.*, Državni zavod za statistiku, Zagreb
- Štimac-Radin, Helena, 2002.: Radne vrijednosti mladih, u: Ilišin, Vlasta/ Radin, Furio (ur.), *Mladi uoči trećeg milenija*, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu i Državni zavod za zaštitu obitelji, materinstva i mladeži, Zagreb: 219-230
- The National Economic and Social Forum, 2002.: Early School Leavers, *Forum Report No. 24*, Dublin
- Tivadar, Blanka i Mrvar, Polona (ur.), 2002.: *Flying Over or Falling Through the Cracks? Young People in the Risk Society*, Office for Youth of the Republic of Slovenia, Ljubljana
- UNESCO, 2002.: *Youth Vulnerability: Assessment of Risk Factors, Threatening the Well-Being of Youth*
- Ured Predsjednika Republike Hrvatske, 2001.: *Perspektive i budućnost mladih u Hrvatskoj*, 2001., Zagreb
- Weiner, Gaby/ Arnot, Madeleine/ Miriam, David, 1997.: Is the future female? Female success, male disadvantage, and changing gender patterns in education, u: Halsey/Brown/Wells (ur.), *Education: Culture, Economy, Society*, Oxford University Press, Oxford: 587-622
- World Bank, 2000.: *Hrvatska: Studija o ekonomskoj ranjivosti i socijalnom blagostanju*
- World Bank, 2001.: *Country Study: Croatia*, Report No. 22155-HR
- World Bank, 2002.: *Croatia at a glance*
- Zakon o posredovanju pri zapošljavanju i pravima za vrijeme nezaposlenosti, *Narodne novine*, 96/2002.
- Zakon o radu, *Narodne novine*, 114/2003.
- Zgaga, Pavel, 2001.: *The Situation of Education in the SEE region*, CEPS, Ljubljana

Vlasta Ilišin
Ivona Mendeš
Dunja Potočnik

YOUTH-CENTERED POLICIES IN EDUCATION AND EMPLOYMENT

Summary

This article is about those young people who find themselves at one of the most uncertain life junctures – the transition from the educational system to the employment system. In Croatia, both systems suffer from flaws that may mean a plethora of difficulties for young people in the process of their social integration. The dropouts from the educational system are in the worst position, since the data show they will have the hardest time in finding a satisfactory (or an adequate) job. Several groups of young people are particularly at risk here: underachievers at school, those with a lower socioeconomic status i.e. impoverished young people who live in war-ravaged areas and who most probably were eyewitnesses and victims of wartime atrocities and hardship, persons with mental and psychological handicaps and young Romanians.

Despite the evident shortcomings of the Croatian educational system, it turns out that each generation is on the average more educated than the previous one. An analysis of the educational composition of the Croatian population has identified certain significant changes and the emergence of certain new developments, the most intriguing of which is the inferior educational performance of men.

The increased unemployment rate is a consequence of the problems besetting the Croatian society, exacerbated by the structural economic crisis. The unemployment of young people has some specific consequences that, due to their long-term effects, prevent young people to assume an active role in the society. An analysis of the basic statistical indicators regarding the unemployment of young people, of the consequences of their unemployment and of the methods of its reduction, point to the weakest spot in the treatment of young people by the Croatian system of employment.

The article also brings a brief review of youth-centred policies, as stated in the *National program for youth-related activities* that was published in the form of a study by the National institute for the protection of family, motherhood and young people at the beginning of 2003. *The National program* underscores the importance of government commitment and guidance in education, employment and social policy concerning young people.

Key words: young people, education, educational composition of the population, school dropouts, unemployment, employment, youth policy, Croatia

Mailing address: Vlasta Ilišin, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Amruševa 11, HR 10000 Zagreb. *E-mail:* vlasta@idi.hr

Mailing address: Ivona Mendeš, Fakultet političkih znanosti Sveučilišta u Zagrebu, Lepušićeva 6, HR 10000 Zagreb. *E-mail:* imendes@fpzg.hr

Mailing address: Dunja Potočnik, Institut za društvena istraživanja u Zagrebu, Amruševa 11, HR 10000 Zagreb. *E-mail:* dunja@idi.hr